

Forskerforum

TIDSSKRIFT FOR FORSKERFORBUNDET

ILLUSTRASJON: ELISABETH MOSENG

En røverhistorie

For 100 år siden gjorde forskere gravrøvere av seg.

Side 12–19

Ingen kjem seg unna politikken

Men Ap kjem seg unna forskingspolitikken.

«Kunnskap trumfar alt», sa Jens Stoltenberg. Her frå kontaktkonferansen til Kunnskapsdepartementet i januar 2010.

FOTO: NTB

Det var nyttårstalen 2010, og statsminister Jens Stoltenberg hamra inn poenga: Det er vanskeleg å føresjå kva vi skal leve av i framtida. Tenk på historia – med fossekraft, olje eller fiskeoppdrett. Kven kunne vite kor store desse næringane ville verte? Fellesnemneren er kunnskap. Vi vil trenge kunnskap. Kunnskapen vi har til saman er mykje meir verd enn oljeformuen. Og så kom fyndorda: «Kunnskap trumfar alt.»

Etterpå hadde eg nesten gløymt at Arbeidarpartiet finst i forskingspolitikken. Trumfinga var for lengst borte for meg. Så dukka orda opp på ny, i ei sak på Forskerforum, no før jol, som det enno ikkje er for seint å lese. Der drøymer den kjende biologen Nils Christian Stenseth seg tilbake til ei tid då Ap var synlege i forskingspolitikken. For kor er dei no? Han er skuffa over at dei har overlata feltet til Senterpartiet. Han har røysta til venstre, i den grad ein kan plassere Ap på den sida, vil eg leggje til. Men no, seier Stenseth, at han med tungt hjarta vurderer Høgre,

som «har ei langt meir ansvarleg haldning til forskning og kunnskap.» Eg vil påstå at Høgre og Venstre, og i periodar SV, er partia som dei siste åra har synt mest interesse for forskingspolitikken.

Å, den trumfande kunnskapen, og den glorien til Stoltenberg. Eg hugsar det sjølv, vi skal atter lande, ikkje på månen, men i 2010, på Grand Hotel i Oslo. Det var «kontaktkonferanse», der dressmenn og andre leiarar ved universitet og høgskular kvar vinter møter politisk leiing i Kunnskapsdepartementet, spesielt statsråden for forskning og høgare utdanning når det finst ein slik. Mannen vandra sjølvtrygt og breibeint, ikkje brautande, opp til talarstolen, og vi stakkarane i krinsen rundt forskning og høgare utdanning kunne for ein gongs skuld kjenne at vi var der det skjedde. Mannen helsa til høgre og venstre og då han var framme ved talarstolen, sa han kven han var: «Jens.»

Mannen som heitte Jens undra spøkefullt over om folk hadde teke notatar frå nyttårstalen, det der med kunnskap? Han la fram

korleis løyvingane til forskning hadde auka dei siste åra utan at resultat i form av vitenskaplege artiklar og siteringar stod heilt i stil. Visst var det ein mann med aura som stod der, men det var ein New public management-mann.

Kritikken mot regjeringa var om lag den same då som no. Også då fekk Ap gjenomgå for at tilnærminga til forskning og høgare utdanning var for instrumentell og økonomisk. Regjeringa sette til dømes ned eit ekspertutval, som skulle finne ut av korleis ein betre kunne måle og dermed styre forskinga. Året før, i 2009, kom dei med ei forskingsmelding, som akkurat som i dagens langtidsplan ikkje sa noko forpliktande om auka forskingsinnsats. I staden for å leggje seg på ein viss prosent av BNP, skulle ni, forskingspolitiske – og luftige – mål vere styrande. To av punkta var «næringsrelevant forskning» og «kunnskapsbasert næringsliv.»

«Send in the prime minister», altså. I ettertid vil eg kalle det eit blaff.

Eg tykkjer vi må ta endå ein jafs tilbake i tid, heilt til om lag årtusenskiftet. Då var han, som no steiker vaflar i Trondheim mot høge strampriisar, statsråd for feltet. Trond Giske gjekk ikkje medhårs inn i det. Han var ein av hovudpersonane bak den omstridde kvalitetsreforma. Den andre hovudpersonen bak var Kristin Clemet. Giske og Clemet, Ap og Høgre: saumlaus vidareføring av same politikk i ulike regjeringar. Dei fann kvarandre i måling og styring av effektivitet.

Dersom vi vil ha Ap som ei viktig drivkraft for forskning og høgare utdanning, har vi ein lang veg og gå, og det som finst å byggje på er tynt. Det tykkaste er nok Hurdalsplattforma. Eg trur ikkje Ap og Sp kan finne kvarandre på ein finare måte enn i denne overskrifta, som sameinar vanlege folk med dei endå vanlegare folka i distrikta: «Forskning og utdanning for heile landet.»

Det har schwong, nesten som frå ei uskuldstid som er over. Det står ikkje noko klamt på HR-språk om humankapital, men ei sterk og ærleg tru på at opplysing er vegen. Eg tykkjer Ap skal finne denne vegen.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør

«Giske og Clemet, Ap og Høgre: saumlaus vidareføring av same politikk i ulike regjeringar.»

16 Gravrøving

I mellomkrigstida hentet forskere menneskelige levninger fra fjerne land til Norge. Anette Lindhom har studert gravrøving i vitenskapens navn.

24 Den engasjerte intellektuelle

Nyskaping kommer alltid fra de små aktørene, mener Dag Jørund Lønning, rektoren for en av Norges minste høyskoler.

28 En sårbar gruppe

– Vi vet lite om de mest sårbare mødrene i Norge. Det sier Eirin Pedersen, som nå forsker på et hjelpetilbud for mødre og barn.

4 Velkommen til Røttingen

– Det er litt som å lede et forskningsråd. Det sier John-Arne Røttingen, ny leder for Wellcome Trust, en britisk stiftelse som råder over milliarder til helseforskning.

6 En tapende part

– Man taper innad i staten mot dem som har kort utdanning, og så taper man mot dem med tilsvarende utdanningsnivå utenfor staten. Det sier Forskerforbundet-lederen om ny lønnsrapport.

7 Hvem blir forskere?

Hvem våger å satse på det usikre forskeryrket? Sosiologer forsker på hvilke samfunnsklasser vitenskapelig ansatte kommer fra.

8 NMBU som merkevare

– Forskingen må komme først, uavhengig av om den passer inn i en markedsføringsstrategi, sier professor Arve Heistad ved NMBU.

FASTE SIDER

- 9 News in Brief
  - 10 Innland
  - 22 Utland
  - 32 20 nøtter
  - 33 Ti kjappe
  - 34 Bøker
  - 38 Kritikernes favoritter
  - 40 Kronikk
  - 41 Gjesteskribenten
  - 42 Debatt
  - 43 Aldri anna enn språk
  - 44 Tilbakeblikk
-
- 45 Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 1/2024 – 56. årgang

FAGBLAD OM FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Forskerforum arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål opp mot Vær Varsom-plakaten. Norsk Presseforbund: pfu@presse.no. Forskerforum er medlem av Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Tlf 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no | Signy Grape, signy.grape@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no | KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Markus Andresen: annonser@forskerforum.no. Tlf 919 03 289

DESIGN: Concorde Design. TRYKK: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 21 860

JOHN-ARNE RØTTINGEN

Lege og forsker. Har tidligere ledet Norges forskningsråd og vært Norges globale helseambassadør.

AKTUELL MED: Ny leder for britiske Wellcome Trust

SKAL STYRE HELSEMILLIARDER

Neste pandemi må forebygges gjennom å bygge opp helseforskning i utviklingsland. Det mener John-Arne Røttingen, som nå skal lede forskningsstiftelsen Wellcome Trust.

Den tidligere forskningsrådsdirektøren hadde fram til nyttår Utenriksdepartementet som arbeidssted og tittelen global helseambassadør. Norge er takket være et stort bistandsbudsjett og tiår med innsats en tungvekt innen global helseinnsats for utviklingsland. Røttingen har siden 2020 frontet dette arbeidet. Nå blir han leder for den private, britiske stiftelsen Wellcome. Stiftelsen ble etablert i 1936 for å forvalte formuen etter legemiddelgründeren Henry Wellcome.

– Wellcome er en av verdens største private stiftelser innen finansiering av helseforskning, noe mindre enn Bill & Melinda Gates Foundation i USA og på størrelse med Novo Nordisk i Danmark. Hva slags organisasjon er det?

– Det er en stiftelse med en lang historie når det gjelder å finansiere helseforskning og livsvitenskap i Storbritannia. Det er en helt uavhengig stiftelse som har en egenkapital som forvaltes slik at den har en avkastning som kan brukes til å investere i forskning.

– Wellcome skal bruke 16 milliarder pund (219 milliarder kroner) på helseforskning de neste ti åra. Hva innebærer det å lede en så stor stiftelse?

– Det er litt som å lede et forskningsråd. Forskjellen er et mer fokusert arbeidsfelt, siden det er kun helse. Det er et globalt mandat, men med tyngdepunkt i Storbritannia. Det er større grad av frihet i hvordan man arbeider. Så kommer i tillegg ansvaret for å forvalte kapitalen. Man får ikke bevilgninger fra noen og må ikke mobilisere penger fra noen givere, men man har et ansvar for å forvalte kapitalen og å bruke avkastningen i tråd med stiftelsens formål.

– Hva slags forskning er det som får penger?

– Det er fire strategiske områder. Det ene er forskerinitierte prosjekter på det biomedisinske feltet, og så er det tre tematiske prioriteringer. Wellcome har lenge arbeidet med

– Man må for framtida sørge for at det er kapasitet i vaksineproduksjon i alle deler av verden.

infeksjonssykdommer og blant annet bidratt med kjernefinansiering til forskningssentre i Afrika og Asia over flere tiår. Mental helse er en relativt ny strategisk satsing. Det siste området er klima og helse. Universitetet i Oslo fikk nylig tildelt 200 millioner kroner fra Wellcome til forskning på helseinformasjonssystemer innen dette feltet.

– Du har hatt mange oppgaver i forbindelse med koronapandemien. Pandemien førte ifølge FN-tall til 15 millioner dødsfall og store helsemessige, økonomiske og sosiale konsekvenser. Har vi lært noe?

– Vi har absolutt lært noe, og vi har etablert nye internasjonale samarbeidsmekanismer. Vi har etablert et pandemifond i Verdensbanken. Det arbeides med å oppdatere det internasjonale helsereglementet i Verdens helseorganisasjonen og med å få på plass en ny internasjonal pandemiavtale.

– Nye vaksiner ble avgjørende for å stoppe pandemien, men rike land ble kritisert for å finansiere forskning og utvikling og for å kjøpe opp vaksinene på forhånd. Andre land måtte mer eller mindre greie seg selv.

– De kom lenger ut i køen. Jeg tror ikke vi skal overvurdere at det var pengene det sto på. Det handlet i praksis også om nasjonale og regionale sikkerhetsinteresser. Både USA og Europa brukte ganske sterke og tydelige virkemidler for å sikre at vaksiner produsert i deres land eller region ble gjort tilgjengelig for egen befolkning først. India, som er en viktig vaksineprodusent for utviklingsland, gjorde tilsvarende beslutninger som USA og Europa.

– Land som Sør-Afrika, med omfattende smitte, måtte vente lenge på vaksiner?

– Vi ser at i virkelig store kriser kommer hensynet til nasjonal sikkerhet inn. Man må derfor for framtida sørge for at det er kapasitet i vaksineproduksjon i alle deler av verden. Det er i dag særlig Afrika som har minimal kapasitet til å produsere vaksiner. Så der må man bygge opp produksjonskapasitet om man skal være klar for nye pandemier i framtida.

– Verdens helseorganisasjon ønsket at vaksinene skulle fordeles etter behov, ikke etter landegrenser. Slik gikk det ikke.

– Ja, ut fra et rent faglig, rasjonelt perspektiv kunne man fordelt vaksiner på en annen måte. Man kunne latt være å vaksinere for eksempel en stor del av den yngre befolkningen i høyinntektsland for å prioritere de mest sårbare i lavinntektsland. Men politisk sett var det nok veldig krevende. For alle ville ha

nytte av vaksinene, og så er spørsmålet – hvor setter man grensen? Ideelt sett burde man fått til en fordeling ut fra behov. Det ville spart millioner av liv, ut fra de beregninger som er gjort.

– **Sa du millioner?**

– Ja, millioner. I modellene ser man da bort fra utfordringene med å rulle ut vaksinekampanjer og for eksempel at det i noen land kan mangle nødvendig kjølekapasitet for å oppbevare vaksinedosene. Heller ikke vaksinemotstand er tatt med.

– **Er vi bedre forberedt på neste pandemi?**

– Ja, det vil jeg si. Men utfordringen er kanskje ikke å være forberedt på pandemien, men å unngå at infeksjonsutbrudd blir epidemier og pandemier. Der mener jeg vi fortsatt er sårbare. Det er en økende forekomst av utbrudd av virussykdommer som smitter fra dyr til mennesker. Vi vet at det vil drives videre av klimaendringer og miljøendringer, og vi ser at dette i stor grad skjer i tropiske og subtropiske områder og dermed ofte i utviklingsland. Derfor er kapasiteten i utviklingslandene til å raskt oppdage og begrense infeksjonsutbrudd kanskje den viktigste faktoren. Der har vi fortsatt et stykke igjen, men Verdensbankens pandemifond er en god start.

– **La oss gå tilbake til Wellcome. Du var inne på at stiftelsen også bidrar med kjernefinansiering ved enkeltinstitutter.**

– Ja, og det er særlig i Sørøst-Asia og i Afrika sør for Sahara. Det er sentere i Sør-Afrika, Kenya, Malawi og også i Vietnam, Thailand, Singapore og Indonesia. Da har jeg ikke nevnt alle.

– **På et personlig nivå, hvordan er det å ta over ansvaret for en så stor virksomhet?**

– Det er absolutt en jobb jeg går til med stor ærbødighet. Det er en ryddig organisasjon med godt kvalifiserte medarbeidere og godt med ressurser.

– **Har du noen egne ideer om hva som bør løftes opp?**

– Mitt oppdrag er å levere på de prioriteringene som er gjort i den ferske strategien. Men jeg er opptatt av at vi fortsatt må tenke gjennom hvordan vi skal bidra til oppbygging av forskningskapasitet i Afrika og Sørøst-Asia, slik at disse landene bedre kan forstå og håndtere sine helseutfordringer. Wellcome kan ikke gjøre dette alene. Det handler om samarbeid med andre institutter, andre finansieringskilder og ikke minst myndighetene i landene selv.

❖ AV ASLE OLAV RØNNING

■ – Cirka 80 prosent av Wellcomes midler går til Storbritannia og Irland. Men stiftelsen har økt sine investeringer i global helse de siste åra, sier John-Arne Røttingen. Her sammen med ansatte ved Oslo universitetssykehus under koronapandemien.

PÅ FEIL SIDE AV LØNNSGAPET

– De vitenskapelig ansatte taper på alle fronter, sier leder Guro Elisabeth Lind i Forskerforbundet.

FOTO: STIAN LYSBERG SOLUM / NTB

■ – Vi vil sørge for at alle som er involvert i lønnsoppgjørene, skal være kjent med innholdet i rapporten, lover leder Guro Elisabeth Lind i Forskerforbundet.

LØNN Vitenskapelig ansatte i staten omfatter alle ansatte i forsknings- og undervisningsstillinger ved universiteter, høyskoler og statlige forskningsinstitutter. Denne gruppa har hatt reallønnsnedgang over flere år, og taper sammenlignet med andre, viser en ny rapport fra Institutt for samfunnsforskning (ISF).

– Man taper innad i staten mot dem som har kort utdanning, og så taper man mot dem med tilsvarende utdanningsnivå utenfor staten, sier Lind.

Hun mener at den nye rapporten utgjør et viktig kunnskapsgrunnlag, og vil bruke tallene for alt de er verdt, i årets lønnsoppgjør.

I tallene inngår ph.d.-stipendiater og ansatte i postdoktorstillinger, sammen med professorer, førsteamanuenser og andre faste stillinger.

TAPER MOT FRONTFAGET

Rapporten, «Lønns- og karriereutvikling blant høyt utdannede i Norge 2015–2022», er laget på oppdrag fra Forskerforbundet. Den indikerer at vitenskapelig ansatte i staten taper også sammenlignet med den ekspor-

Funksjonærer i industrien tjener mer enn offentlig ansatte forskere, og avstanden øker, ifølge Kari Veia Salvanes ved ISF.

FOTO: ISF

torienterte industrien, kjent som frontfaget.

I den norske modellen står frontfaget sentralt, som det tariffområdet som forhandler først og setter rammene for hva andre får i lønnstillegg. Men det er også enighet om at frontfaget ikke skal breie seg på bekostning av andre.

Frontfaget består av to grupper ansatte, industriarbeidere og industrifunksjonærer. Industrifunksjonærene er de som utdanningsmessig best kan sammenlignes med vitenskapelig ansatte i staten.

I ISF-rapporten kommer det fram at det er et stort og økende gap lønnsmessig mellom industrifunksjonærene og vitenskapelig ansatte i staten. I 2022 var forskjellen i timelønn 25 prosent i industrifunksjonærenes favør. I 2016 var forskjellen mindre: 22 prosent.

HAR HATT REALLØNNSNEDGANG

– For industrifunksjonærer, som typisk har høyere lønn enn vitenskapelig ansatte, ser vi at forskjellen er større i 2022 enn i 2016, skriver ISF-forsker Kari Veia Salvanes i en e-post.

Salvanes, som står bak rapporten, forklarer at de fleste gruppene med lang utdanning har hatt reallønnsnedgang i perioden, men at ansatte i industrien i større grad enn andre har opprettholdt sin reallønn.

Tallene er korrigert for effekter som følger av blant annet lengde på yrkeserfaring og hvilket fagfelt man jobber innenfor.

Den andre gruppa i frontfaget er industriarbeidere, som har en lavere timelønn enn vitenskapelig ansatte i staten. Målt etter gjennomsnittlig timelønn er det for vitenskapelig ansatte i staten likevel betydelig kortere vei ned til industriarbeiderne enn opp til industrifunksjonærene.

Samtidig har avstanden krympet ved at timelønn for industriarbeidere har hatt en sterkere utvikling enn timelønn for vitenskapelig ansatte i perioden.

DEKKER OVER ULIKHETER

Tall fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) som ble lagt fram etter lønnsoppgjøret i fjor, indikerte at statsansatte under ett har hatt en tilsvarende lønnsutvikling som industrien mellom 2017 og 2022.

Lind sier at ISF-rapporten viser at gjennomsnittstall for lønnsutviklingen i staten ikke er representative for høyt utdannede ved universiteter og høyskoler.

– Det er ikke slik at alle statsansatte har fått ta lik del i lønnsutviklingen. Det er store grupper som faller bakpå, sier Lind.

Hun sier at de nye tallene gir viktige argumenter i lønnskampen, og ser allerede fram mot neste år.

– Det er mulig å gjøre noe med dette. Vi vil sørge for at alle som er involvert i lønnsoppgjørene, skal være kjent med innholdet i rapporten, lover hun.

PRIVAT SEKTOR FORAN

ISF-rapporten sammenligner også lønnsutviklingen for vitenskapelig ansatte i staten med gjennomsnittlig timelønn for vitenskapelig ansatte i privat virksomhet, en gruppe som omfatter forskere i næringslivet og ved private forskningsinstitutter, samt de som har forsker- eller undervisningsstillinger ved private høyskoler.

Tallene sier at vitenskapelig ansatte i private virksomheter i 2022 hadde betydelig høyere timelønn i gjennomsnitt enn kollegaer i statlig virksomhet. Disse lønnsforskjellene har ligget nesten uforandret siden 2015.

➔ AV ASLE OLAV RØNNING

FAMILIENS FØRSTE AKADEMIKERE

Hvordan ser førstegenerasjonsakademikere på jobbutiktene i akademia?
Sosiologer forsøker å finne svaret.

KLASSE – Jeg tror det blir ekstra utrygt for dem med arbeiderklassebakgrunn å begi seg ut på en forskerkarriere. De har gjerne mindre nettverk å trekke på. Det kan jeg også skrive under på, sier sosiolog og forsker Juni Katrine Lie, som omtaler seg selv som førstegenerasjonsstudent.

– Ingen i min familie har tatt bachelorgrad eller gått på universitetet. Jeg har ikke fått noe hjelp med skolearbeid siden første klasse på videregående. Jeg har stått på egne bein med skoleoppgaver og utdanningsvalg, sier hun.

I masteroppgaven i sosiologi, som hun leverte i 2022, undersøkte hun hvorfor førstegenerasjonsstudenter velger humaniorafag selv om de ofte ikke leder til spesifikke yrker. Hva får dem til å ta den risikoen? Lie fant ut at mange satte pris på å ta del i intellektuelle miljøer, og at de likte å forfølge sine egne akademiske interesser. Men mange kjente også på en splittelse: usikre jobbutsikter, tanker om hvor nyttige studiene er, og stadige spørsmål fra familiemedlemmer om hva man egentlig blir.

– Det er et åpenbart usikkert arbeidsmarked. Jeg kan se for meg at det er en skjevfordeling i hvem som tør å gå inn i bransjen. Jeg kjenner på det selv. Heldigvis fikk jeg god veiledning og støtte underveis i masteroppgaven, sier Lie, som i dag er juniorforsker ved Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo (UiO), der hun er tilknyttet et prosjekt som undersøker endringene i akademia de siste 20 årene.

– SYSTEMATISKE FORSKJELLER

– Vi vet ganske mye om studentenes sosiale bakgrunn, men vi vet mindre om hvordan sosial bakgrunn henger sammen med akademikernes karrierer, sier Thea Strømme, sosiolog og postdoktor ved Senter for profesjonsstudier ved OsloMet.

Hun jobber for tiden med en vitenskapelig artikkel om sammenhengen mellom klasse og ulike stillinger i akademia. Basert på et stort datamateriale har hun sett på en gruppe forskere født mellom 1955 og 1980 ved ulike institusjoner i årene 2011 til 2020. I desember presenterte hun noen foreløpige funn på et seminar om sosial klasse i akademia, arrangert av Komité for kjønnsbalanse og mangfold i forskning (Kif-komiteen).

– Forskere har makt over ungdommen, over politikken og over offentlig debatt. Det skal man ikke undervurdere, sier Marte Mangset.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

FOTO: MIKA HELANDER/UiO

■ – Fag som litteraturvitenskap, filosofi eller sosialantropologi kan føles litt livsfjernt. Det er vanskelig for foreldre uten høyere utdanning å anbefale noe man ikke har kjennskap til, sier Juni Katrine Lie.

– Det er tydelige forskjeller i sosial bakgrunn mellom særlig professorer og resten av befolkningen, men det ser også ut til å være noen systematiske forskjeller mellom stillingsgruppene fra doktorgrad og videre i karriereløpet, selv om forskjellene her er mye mindre, utdypet Strømme til Forskerforum.

EN FØLELSE AV SÅRBARHET

En som vet mer om hvordan forskere med en ikke-akademisk familiebakgrunn opplever jobbutiktene, er Marte Mangset, førsteamanuensis i sosiologi ved UiO. Da Mangset og kollega Julia Orupabo intervjuet 61 forskere tidlig i karrieren om hvordan de så på egne karrieremuligheter, trakk mange fram nettopp klasseperspektivet. Nå er de i gang med en vitenskapelig artikkel om funnene.

– Mange snakket om en følelse av sårbarhet i møte med det tøffe arbeidsmarkedet, med usikkerhet og konkurranse, sier Mangset.

Det holder ikke bare å være flink i faget sitt, man må også kjenne til spesielle koder og spilleregler, forklarer Mangset. Noen av informantene opplevde at klasse- eller familiebakgrunn

påvirket hvordan man taklet utfordringene med et tøft arbeidsmarked.

– De med professormor eller professorfar sa at, jo, det er mye usikkerhet, men at de ikke tenker så mye over det. Det er jo det man blir. Det er innarbeidet i familien, og det er en slags aksept for at dette er en usikkerhet man skal leve med, sier Mangset.

Å LEVE MED KORTTIDSKONTRAKTER

Mangset understreker at materialet ikke viser noen statistisk sammenheng mellom sosial bakgrunn og hvordan man håndterer et usikkert jobbmarked. Men det er «all grunn til å tro» at det henger sammen, ifølge Mangset. Hun skisserer et typisk valg nyutdannede masterstudenter eller ferske doktorander står overfor: Enten kan man søke fast jobb og trygghet i Kunnskapsdepartementet, eller man kan ta sjansen på en seks måneders forskerkontrakt mens man håper på gjennomslag for søknaden i Forskningsrådet. I hvilken grad tør man ta sjansen på det?

– Dette handler om hvorvidt du har foreldre som kan steppe inn og fylle opp hvis det blir krise. Det er typisk at du må leve med korttidskontrakter i perioder, eller at du har små opphold mellom kontraktene, sier Mangset.

◆ AV LINA CHRISTENSEN

Når universitetet blir en mer

NMBU selger seg inn som «bærekraftsuniversitetet», og har inngått en millionavtale med et PR-byrå for å nå strategien. – Man risikerer at forskningen blir sekundær, mener professor Arve Heistad ved NMBU.

FORSKNINGSKOMMUNIKASJON

– Her på NMBU er det bærekraft for alle penga. Men dette har vi jobbet med i mange, mange år allerede, lenge før vi fikk en strategi for det.

Det sier Arve Heistad, som er professor ved Institutt for bygg- og miljøteknikk på NMBU og ekspert på hvordan man kan gjenbruke avløpsvann.

– Sånne strategier blir fort fulle av floskler, der man fletter inn ord som bærekraft og sirkularitet uansett hva. Vi er mange forskere som alt driver med dette, så la heller forskningen snakke for seg selv.

En universitetsstrategi kan bli en tvangstrøye, mener Heistad. Og om forskningskommunikasjonen blir mer opptatt av å selge inn universitetet som en «brand», risikerer man at forskningen blir sekundær og et instrument for noe annet.

– At merkevarebygging begynner å ta mye plass på universitetene, det er en farlig vei. Forskningen må komme først, uavhengig av om den passer inn i en markedsføringsstrategi eller ei. Vi får et alvorlig problem dersom troverdigheten vår svekkes. Det vi kommuniserer, skal være forskningsbasert.

Heistad mener det er selvsagt at forskere flest mener at forskningen skal ha *impact* – et annet moteord, ifølge ham.

– Men min største påvirkning er det tankegodset jeg klarer å utstyre studentene med gjennom fem års studier. Om jeg sender ut 30 ferske ingeniører hvert eneste år, som hver skal praktisere i yrkeslivet i 40 år – det er *impact*, det.

Å HA UNIVERSITETET I RYGGEN

I verste fall kan universitetsstrategier gå ut over den akademiske friheten, tror Heistad. Derfor må de vitenskapelig ansatte vite at de

«Bærekraftsuniversitetet» NMBU

- Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) inngikk en utviklingsavtale med Kunnskapsdepartementet i 2019 med mål om å styrke sin profil som et «bærekraftsuniversitet».
- I 2022 inngikk universitetet en avtale om å kjøpe PR-tjenester for å oppnå målet, med selskapet Sustainability AS, et datterselskap av PR-byrået First House.
- Avtalen har en ramme på 1 625 000 kroner.

– Kommunikasjonsfolket må være tett på forskningen, mener Arve Heistad.

FOTO: JULIA LOGE

har universitetet i ryggen, uansett.

– Selv i kontroversielle saker, som kan skje til og med er på kant med denne såkalte strategien, selv da skal du ha ryggdekning fra ledelsen.

Heistad sier han selv har erfart å «utfordre makta».

– Jeg har ingenting å tape på å snakke helt sant, selv om det er ubehagelig, sier han, men er mer bekymret for yngre forskere i sårbare stillinger.

– Jeg vet at universitetsledelsen noen ganger har vært litt bekymret for at jeg skal vinkle ting for kritisk overfor politikere. Selvsagt bør man være konstruktiv, men jeg mener at vi som brenner for forskning, må fortelle fakta. Da får vi heller tåle å bli gått etter i sømmene, vi også.

– Men uansett hva jeg har ment, så skal universitetet beskytte min rett til å gjøre det.

– Og gjør de det på NMBU?

– Nå har vi jo nylig skiftet ledelse her, men jeg håper det.

Vel så alvorlig mener Heistad den indre justisen kan være.

– Du kan føle på en redsel for å bli tatt med buksa nede blant dine egne, at du ikke holder faglig mål. Folk er redde for å kommunisere i et språk der nyansene forsvinner.

SPISSE ALBUER

Heistad mener måten sektoren er organisert på, utfordrer ytringsrommet. Før var man mer samkjørte og støttet hverandre som kollegium. Nå er det mer alles kamp mot alle, mener han.

– Jeg tror det er flere individualister her nå enn før. Og det har tvunget seg frem med New public management-tenkningen. I et sånt system blir hver enkelt hele tiden veid og målt. «Hvor mye underviser du? Hvor mange publikasjonspoeng har du produsert? Hvor mange nye oppfinnelser har du gjort?» I et sånt system vil folk passe på seg selv. Og da blir det mindre samhold og mer spisse albuer.

Heistad mener utviklingen han ser, er det helt motsatte av en tillitsreform. Det har ikke vært en avbyråkratisering i sektoren, men en avdemokratisering, mener han.

– Jeg er redd for at forskere som egentlig har stor faglig integritet, føler seg mer og mer maktesløse. I verste fall blir de redde for ikke å greie å prestere og levere fra semester til semester.

– TOPPTUNG KOMMUNIKASJON

Heistad er ikke kritisk til forskningskommunikatørene i seg selv og sier han er takknem-

Kenneth Vikse er enig i at bærekraft kan bli et hult begrep.

FOTO: NMBU

kevare

lig for å kunne få hjelp. Problemet oppstår først når kommunikasjonsavdelingen blir topptung.

– Kommunikasjonsfolket må være tett på forskningen, gjerne en del av forskningsprosjektet, og kommunisere innenfra. Da kan vi få god formidling. Og da er det større sjanse for å renske det fritt for støy, altså unngå å begynne med markedsføring oppi det hele.

– Kan forskningskommunikatøren bli mistrodd av forskerstanden?

– Ja, nettopp dersom avstanden blir stor – om det tett på ledelsen sitter en stor gruppe kommunikasjonsfolk som har det veldig travelt med å formidle strategien uansett hva du snakker om, mens de nede på instituttene kanskje ikke får formidlet hva som skjer.

INNHOOLD, IKKE INNPAKNING

Kommunikasjonsdirektør ved NMBU, Kenneth Vikse, ønsker en debatt om kommunikasjonen velkommen.

– Det er ekstremt mange dilemmaer rundt bærekraft, både når det gjelder løsningene og måten å kommunisere dem på. Og de dilemmaene må vi få frem.

Han mener det derfor skal være stor takhøyde for uenighet, også på tvers av en uttalt strategi.

– De fleste virksomheter trenger likevel en strategi og et mål, en fyrlykt å navigere etter, og «bærekraftsuniversitetet» beskriver NMBU godt.

– Hvis merkevarebygging blir noe annet enn å synliggjøre det som er den faktiske substansen i det man holder på med, blir det hult.

Han sier de i liten grad tenker merkevarebygging annet enn når de posisjonerer seg overfor potensielle studenter.

– Diskusjonene i kommunikasjonsmiljøet handler om hvordan vi kan få frem innholdet i det NMBU står for, ikke innpakningen. Jeg tror Heistad kan ha rett i at det ligger en fare i det, men jeg opplever at vi er langt unna at forskningen blir sekundær. Forskingen skal være kjernen.

– Vi er et lite universitet. Er det et universitet som har forutsetninger for å sørge for kort vei mellom de vitenskapelig ansatte og kommunikasjonsavdelingen, så er det oss. Så en topptung avdeling, det er overhodet ikke det vi skal være, sier han.

◆ AV SIGNY GRAPE

Røttingen to lead Wellcome

● Currently Norway's global health ambassador, Dr John-Arne Røttingen (pictured) takes over as CEO of Wellcome in the new year. This British foundation plans to spend 16 billion pounds on health research over the next decade.

What kind of research will get funding?

We're focusing on four programmes. One is researcher-initiated projects in the biomedical field. Wellcome has also worked with infectious diseases for some time, supporting research centres in Africa and Asia. Mental health is a relatively new strategic initiative. The last area is climate and health.

You have had many roles in connection with the Covid pandemic. Are we better prepared now?

Yes, but the challenge is to prevent outbreaks of infection from beco-

ming pandemics. We now see more viral diseases spreading from animals

PHOTO: FORSKNINGSRADET

to humans. This is exacerbated by environmental changes that mainly occur in tropical areas, and therefore in developing countries. So improving the latter's ability to detect and contain outbreaks remains crucial.

The first academics in the family

● How do first-generation academics view their job prospects in academia? Sociologist and first-generation student Juni Katrine Lie has studied why others like her from working class backgrounds risk choosing the humanities despite such studies often not leading to specific careers. She found that many appreciated being part of intellectual circles and enjoyed pursuing their own interests, but were torn about how useful their studies really were.

When associate professor of socio-

logy at the University of Oslo Marte Mangset interviewed 61 young researchers about their job prospects, many brought up the class factor. Being good in your field is not enough, she says: you also need to understand the codes. According to some informants, their family background affected how they handled the challenges of a tough job market. Despite a lack of statistical evidence, Mangset says 'there is reason to believe' there is a link here, with academic families showing more acceptance of job insecurity.

On the wrong side of the wage gap

● Scientific staff in research and teaching posts in the public sector have experienced a real pay decrease for several years, according to a new report from the Institute for Social Research. President of the Norwegian Association of Researchers Guro Elisabeth Lind says members are losing out compared to less highly educated state employees as well as those with equivalent qualifications in the private sector. The report also highlights the widening wage gap between academic staff and industrial employees. Lind says she will use these findings in future pay negotiations for all they are worth.

Most people received a general increase

● In last year's wage settlement between the state and the Confederation of Unions for Professionals and the Federation of Norwegian Professional Associations, funds were allocated locally. Apart from the Norwegian University of Science and Technology, most institutions gave general increments. The Norwegian Confederation of Trade Unions (LO) and the Confederation of Vocational Unions (YS) allocated 31,000 kroner to all members centrally. In practice, higher inflation than expected means that pay rises have been eaten up by price rises, so many people actually experienced a real pay decrease last year.

FOLKEHELSEINSTITUTTET

SJU FÅR JOBBEN TILBAKE

Folkehelseinstituttet har vært gjennom en heftig nedbemanning etter at budsjettet for 2023 ble kuttet. Sju av de ansatte klaget på oppsigelsesvedtaket, og alle har nå fått beskjed om at de får beholde jobben, skriver FriFagbevegelse. Tre av dem som har fått jobben tilbake, er medlemmer i Forskerforbundet. Camilla Lysa Fredlund ble sagt opp fra jobben hun har hatt i 13 år, mens hun var i foreldrepermisjon. – Det er godt å se at systemene fungerer. Det viser viktigheten av at man er organisert, og at det nytter å stå opp når ting ikke er helt rettferdig, sier Fredlund til FriFagbevegelse.

BUDSJETTENIGHET

Mindre til universitetene, mer til studentene

■ SV og regjeringen ble før jul enige om statsbudsjettet for 2024. Som en del av forliket reduseres kompensasjonen som universiteter og høyskoler får for økt prisstigning, med 50 millioner kroner. – Et dårlig signal og uforutsigbar styring, sa Sunniva Whittaker (bildet), leder i Universitets- og høyskolerådet. Studentene kan være mer fornøyd. De får en økning i studiestøtten på 10 prosent fra 1. august. Dette betyr 1254 kroner mer i studiestøtte per måned. Tiltaket er beregnet å koste 276,5 millioner kroner.

FOTO: UNIVERSITETET I AGDER

LØNN

De fleste fikk generelt tillegg

■ I fjorårets lønnsoppgjør mellom staten på den ene siden og Unio og Akademikerne på den andre ble alt fordelt lokalt. Forskerforbundet er det største forbundet i Unio i staten. Ved de fleste institusjonene ble mesteparten gitt som generelle tillegg, mens bare en liten andel av potten ble fordelt på individuelt grunnlag. Unntaket er NTNU, der individuelle tillegg utgjorde om lag halvparten av lønnsporten.

I praksis har lønnsveksten blitt spist opp av økte priser. Statistisk sentralbyrå la i desember fram en prognose for prisveksten i 2023 på 5,6 prosent. Det betyr at mange fikk reallønnsnedgang i fjor. I forkant av det sentrale lønnsoppgjøret våren 2023 var det beregnet at prisveksten skulle bli 4,9 prosent. Ved Høgskolen på Vestlandet fikk mange et lite løft på grunn av at høgskolen la inn 4 millioner kroner ekstra i potten av egne midler. – Vi har klart å heve lønnen til flere enkeltmedlemmer, sier hovedtillitsvalgt for Forskerforbundet, Gjert-Anders Askevold. På Forskerforum.no kan du lese mer om lønnsoppgjøret i 2023 og se hvordan det fordelte seg på den enkelte institusjon. LO og YS inngikk en annen avtale med staten, der det meste ble fordelt sentralt i form av et likt tillegg til alle på 31 000 kroner.

FOTO: GORM KALLESTAD/NTB

FOTO: WIKIPEDIA CC BY 2.0

NTNU

Ber sørsamer om unnskyldning

■ Historikere ved NTNU hevdet lenge at sørsamene innvandret til områdene de bebor, lenge etter at norske bønder hadde slått seg ned der. Dette stemmer ikke, og nå beklager NTNU. – Det er begått feil som vi ikke kan gjøre om, og som har fått konsekvenser, sa NTNU-rector, Anne Borg, på et seminar i desember om universitetets behandling av sørsamisk historie. Teorien har blant annet fått konsekvenser i rettssaker om beiterettigheter. – Gamle historikere ved NTNU representerte et syn på det samiske og bosettingsforhold som for lenge var utdatert faglig, sier Karl Erik Haug, instituttleder ved Institutt for moderne samfunns-historie, til NRK.

EKSPORTKONTROLL

Tysk-iransk professor frikjent

■ En tysk-iransk NTNU-professor er frikjent for overtredelse av regelverket om eksportkontroll og regelverket om sanksjoner mot Iran. Lagmannsretten har også frifunnet professoren for medvirkning til datainnbrudd. – Dette er en full frifinnelse på alle punkter. Vi mener at denne saken har vært på villspor i fire år. Professoren har ikke gjort noe galt, sier advokat Brynjulf Risnes. Bakgrunnen for retts-saken var at professoren inviterte fire iranske gjesteforskere til NTNU uten tillatelse fra Utenriksdepartementet.

LEI AV AT AP ER USYNLIG

Nils Chr. Stenseth er biologiprofessor, en av Norges mest meritterte forskere og Arbeiderparti-velger. Nå har han sett seg lei av at Ap melder seg ut av debattene om forskning og høyere utdanning. – Nå må jeg si at Høyre har en langt mer ansvarlig holdning til forskning og kunnskap. Og det sier jeg ikke med lett hjerte. Men Arbeiderpartiet tvinger meg til å tenke slike tanker. – En skal lytte når en kapasitet som Stenseth uttaler seg. Jeg vet også at han er vennlig innstilt til oss, så dette får vi ta som et velment råd fra en som vil oss godt, svarer Ap-nestleder Jan Christian Vestre.

Nils Chr. Stenseth kan ikke skjønne hvorfor Ap har gitt fra seg forskningsministeren.

FOTO: LINACHRISTENSEN

Høyre: – Bra at kritikken rettes mot Ap

■ Kari-Anne Jønnes, Høyres forskningspolitiske talsperson, mener Stenseth setter fingeren på noe viktig. – Hittil har kritikken kommet mest mot Senterpartiet. Derfor er det bra at kritikken også rettes mot Ap, som det største partiet i regjeringen, kommenterer hun. – Selv om Sp har statsråden, betyr det ikke at Ap kan melde seg ut av debatten. Ap er og vil være et styringsparti. Det er viktig at de satser på og er tydelige på hvilke mål de har med forsknings- og utdanningspolitikken, fortsetter Jønnes.

→ LES MER PÅ FORSKERFORUM.NO

NTNU

Trakk seg som rektor

■ Etter at NTNU-rector Anne Borg kritiserte to forskeres uttalelser om kjernekraft i et leserinnlegg, blusset debatten om forskeres akademiske frihet nok en gang opp. Styret så seg så nødt til å innkalle til et ekstraordinært møte – der Anne Borg kom alle i forkjøpet ved å trekke seg som rektor på dagen. Patric Wallin, lokallagsleder for Forskerforbundet, er særlig kritisk til kontakten mellom rektor og NHO i forkant av leserinnlegget. – Vi må diskutere hvordan vi forholder oss til industrien. Den diskusjonen må vi ta på alvor, sier Wallin. Tor Grande er konstituert som ny rektor. NTNU har som mål å ansette en ny rektor i god tid før 2025. Det er i skrivende stund uklart om Grande da ønsker å være kandidat.

EKSAMEN

Flere søker om tilrettelegging

■ 4122 NTNU-studenter søkte om tilrettelegging ved eksamen våren og høsten 2019. I 2023 hadde antallet økt til 4943 studenter, ifølge en opptelling Universitetsavisa har gjort. – Vi vet at det er en økning i diagnostisering, spesielt innenfor enkelte funksjonsnedsettelse, sier leder ved Seksjon for utdanningskvalitet og læringsmiljø ved NTNU, Audun Grøm. Den største gruppen som trenger tilrettelegging, er studenter med dysleksi. Deretter følger studenter med asperger og ADHD.

«Videnskapens behov»

Over 500 menneskelige levninger fra andre land har blitt samlet inn til forskning i Oslo. Nå er historien kartlagt for 41 av dem.

TEKST: JULIA LOGE | ILLUSTRASJONER: ELISABETH MOSENG

Disse forfedrene ble stjålet av noen helt uten respekt for maori-samfunnene de tilhører», sa professor Pou Temara i den offisielle seremonien i oktober 2022 da levningene etter 64 mennesker ble tilbakeført til New Zealand fra Østerrike.

Siden 2003 har nasjonalmuseet Te Papa kontaktet museer og universiteter i Europa og USA på jakt etter sine forfedre. De har fått hjem mange hundre, og i 2011 var de også i Oslo og hentet to hodeskaller.

Raseforskning og innsamling

For hundre år siden drev forskere en utstrakt innsamling av materiale til universitetene. Dyr, steiner, arkeologiske gjenstander, og også menneskers hodeskaller. Skaller skulle måles og ulike raser skilles fra hverandre og plasseres i hierarkiet. I Norge ble samiske gravplasser gravd opp for å få hodeskaller til å påvise samer som kortskaller til forskjell fra norske langskaller. Ute i verden raidet samlere fra Europa graver på jakt etter hode-

skaller, for eksempel for å finne ut hvor folkene i Stillehavet kom fra.

Høsten 1927 tilbrakte den norske zoologen og globetrotteren Ørjan Olsen ti uker på New Zealand. I 1931 kom boken Eventyrlandet fra denne reisen, og der tematiserer han denne interessen, eller rettere sagt motstridende interesser: «Maoriens i og for sig sympatiske tabu over gravene står mot vitenskapens behov», skriver Olsen. «Men for tiden er det meget vanskelig for ikke å si farlig å søke etter sådant materiale. Så snart en gravrotte blir opdaget av en hvit mann, pleier maoriene å flytte innholdet av den over i andre, hemmelige grotter som europeerne ikke kjenner til. Formodentlig er mesteparten av den slags saker nu samlet i noen få sådanne grotter.»

På reise i Eventyrlandet

På et gammelt foto fra Rarotonga i Stillehavet stiller Olsen i lys dress, med tversoversløyfe, tidsriktige skarpe skjortesnipper og blomsterkranser rundt både hodet og halsen. En

representant for det fremste Vesten har å by på, vitenskapsmannen, møter en eksotisk verden, samlet i ett bilde.

Fra 1926 til 1928 reiste han i Polynesia «for å drive zoologiske og etnografiske studier».

Med anbefalingsbrev og finansiering fra både universitetet og statsministeren fikk han raskt innpass hos eliten i Wellington. Han fikk med seg steinprøver, men fikk ikke skyte fugler, og det var forbudt å ta med maorienes arkeologiske gjenstander.

«Det er ikke lenger adgang for hvem som helst til å foreta innsamlinger i Polynesian, og godt er det», skrev Olsen i boken sin.

Flere ganger kommer han inn på vitenskapens jakt på skelettmateriale. «De gamle høvdinge sitter i gravgrottene og ruger over sine falne krigere», skriver han, og fortsetter: «Og minst av alt synes de om at fremmede trenger inn på deres egne enemerker.» «Men vitenskapen vil ha materiale. Man vil studere det skjønne og i mange henseender overmåte interessante maoriske folks historie, som er på det nøieste sammenknyttet

I bildeteksten fra seremonien i 2022 står det: «Tūpuna and karāpuna (forfedre) plasseres på Te Atamira (scenen)». Foto: Te Papa

Zoolog og vitenskapsmann Ørjan Mikael Olsen (1885–1972) oppnådde også stor anerkjennelse i utlandet med et seksbindsverk om de store oppdagelser. Foto: Ukjent/NTB

med opdagelsen og kolonisasjonen av hele Polynesien. Hvem reiste Påskeøens mektige fortidsminner som har vakt allverdens forundring? Hadde polynesierne sorte forgjengere, har 'ocean-negrene' eksistert? Dette er overmåte interessante spørsmål, og svaret må i stor utstrekning søkes i gravgrottene.»

Vitenskapens gravrøvere

Flesteparten av de 64 levningene som ble tilbakeført fra Østerrike, var samlet av en naturhistoriker og «notorisk gravrøver» som i dagbøkene sine beskriver hvordan han lurte seg rundt maoriene som vokter gravene, vel vitende om at disse var hellige for dem.

De siste 20 årene har Te Papa-museet jobbet med å spore opp og få tilbake forfedrenes levninger, helst til et sted så nær den opprinnelige gravgrotten som mulig. Til sammen har over 600 levninger funnet veien tilbake til New Zealand, som har satt av penger til både forskning, reiser og frakt. Susan Thorpe i Te Papis tilbakeføringsteam sier det er mange grunner til at tilbakeføring er viktig for maoriene og morioriene, urfolket på Chathamøyene:

– For det første gir det stor trøst å få tilbake levningene til forfedrene og plassere dem på deres hvilesteder, hvor de kan få langvarig omsorg og kjærlighet. Det er også viktig fordi tilbakeføring ofte er knyttet til oppreisning i form av unnskyldninger, og til sist fordi forskningsprosessen ofte kan føre til gjenforbindelse med forfedrenes verdier.

Ifølge Susan Thorpe er det ikke uvanlig at institusjonene finner flere levninger etter de første tilbakeføringene, og stadig flere museer og universiteter går grundig gjennom samlingene sine.

– I vårt arbeid finner vi også at tilbakeføring bygger sterke kuratoriske relasjoner og muligheter for kunnskapsutveksling mellom institusjoner. Noen ganger blir det begynnelsen på et samarbeid, ikke slutten, utdyper Thorpe.

Ti år etter at representantene fra New Zealand var i Oslo, skrev Khrono om ytterligere 42 maorihodeskaller i De Schreinerske Samlinger ved Universitetet i Oslo. De er omtalt i en rapport fra 2000, men ble ikke fanget opp da Te Papa sendte brev til norske institusjoner.

Olsen, Fraser, Lindhom

Året etter satt Anette Nymann Lindhom, student i museologi (museumsvitenskap), og planla en masteroppgave om De Schreinerske Samlinger. Da hun leste Khronos artikkel, endret hun fokus for masteroppgaven sin og ville finne ut hvordan hodeskallene kom til Norge.

Hun begynner med en tur til et antikvariat og skaffer seg Ørjan Olsens bok fra reisen til New Zealand. I boken er Olsen interessert i gravene, men han skriver aldri om at han faktisk oppsøker dem eller henter noe.

«I annen halvdel av 1800-tallet ble det bygget opp store skallesamlinger rundt om i Europa og USA», står det i rapporten fra 2000 om Schreiner-samlingen. Foto: Carina Knudsen / Institutt for medisinske basalfag, UiO

– Jeg har lest et materiale som egentlig er ganske sjokkerende.

ANETTE LINDHOM

Hodeskallene som ligger i UiO, forteller noe annet, for ifølge merkingen er de samlet inn av Ørjan Olsen i 1927. Lindhom skjønner fort at møtet mellom Olsen og havneingeniøren William Mackenzie Fraser, som har et privat maori-museum, er viktig, men boken avslører ikke hvor viktig.

Neste spor er det eneste forskningsarbeidet der hodeskallene er omtalt, Konrad Wagners doktoravhandling fra 1937.

– I innledningen nevner han at Olsen sendte brev til Schreiner hvor han beskrev hvor han fant hodeskallene, og hvordan de så ut.

– Basert på det begynte jeg å lete etter det brevet, forteller Lindhom.

Schreiners samling

Lindhom kontaktet De Schreinerske Samlinger og fikk tilgang til alt de hadde: et regneark med oversiktsdata, kartotekkort og tre brev. Brevene ga et innblikk i hvorfor en zoolog lette etter menneskelige levninger. I et av brevene skriver Olsen at han mente det ville bli vanskelig å etterkomme Schreiners ønske om å samle kranier. Men i det siste brevet skriver han at han har fått tak i 41 hodeskaller.

– Det var veldig spesielt å lese de brevene. De er så detaljerte, og handler i stor grad om hvordan han lette og fant hodeskallene, både

med hjelp fra Fraser og på egen hånd.

Olsen fikk altså i oppdrag å hente hodeskallene for anatomiprofessor Kristian Emil Schreiner, som ville se på relasjonen mellom ulike urfolk. Olsen var ikke alene om å samle inn for Schreiner. Schreiner ledet UiOs anatomiske institutt og bygget opp store deler av Schreiner-samlingen, som er en av Europas største skjelettsamlinger, med 8000 katalogførte levninger. Samlingen ble opprettet i 1828, med to hodeskaller fra utgravninger på Hovedøya i Oslofjorden. De eldste funnene er fra steinalderen, og blant de mest omtalte er de mange hundre samiske levningene. En del av disse har blitt tilbakeført til samiske områder og begravd igjen. Ifølge en rapport fra 2000 inneholder samlingen også rundt 500 utenlandske levninger (se faktaboks).

I dag er samlingen helt lukket for offentligheten og har fått nytt navn, Bioantropologisk samling. Ved UiOs medisinske fakultet er en etasje i samlingen viet glasskap på rad og rekke, med hylle på hylle med hodeskaller. I etasjen under ligger pappesker med øvrige skjelettdeler.

Lindhom forteller at hvert kranium er merket med en lapp som forteller om funnsted og omstendigheter, i tillegg til at de ligger i esker merket med «New Zealand Ørjan Olsen».

Fra brevene fikk Lindhom en ny ledetråd.

– Han skriver at Schreiner skal få funnstedenes utseende og andre detaljer når han kommer hjem. I samlingen har de en detaljert dagbok fra en annen ekspedisjon, så da tenkte jeg at sannsynligheten var stor for at han kanskje hadde en tilsvarende dagbok fra denne reisen. Men den var ikke i Schreiners samling.

Nå legger Lindhom ut på leit. Historisk museum hadde noe etter Olsen, inkludert en dagbok, men ikke den fra Polynesia. I brevene står det at kassene med hodeskaller ble sendt til Zoologisk museum, så Lindhom kontaktet dem for å se om dagbøkene er der.

Men Naturhistorisk museum holdt på å flytte arkivene sine, og selv om Lindhom engasjerte en medstudent som hadde praksis der, til å sjekke, fant de ingenting.

Detaljert og maskinskrevet

Lindhom trengte en pause fra jakten på dagbøkene, og begynte heller å lese avisutklippene i Nasjonalbibliotekets arkiv. I en artikkel takker Olsen staten, universitetet og private bidragsytere for finansiering, og han forteller at alle museer av betydning samler inn den distinkte floraen og faunaen på øyene, og at Oslo ikke bør komme bakpå. Han forteller også åpent om hvordan man kan gå fram for å finne hodeskaller, og at han har sendt hjem en samling til Schreiner.

Innimellom avislesingen søker Lindhom opp Olsen i privatarkivet ved Nasjonalbiblioteket. Og hun får treff!

– Så fikk jeg bestilt opp hele arkivet. Men jeg visste jo ikke før jeg kom hit og begynte å se i eskene, hva som faktisk var der.

Der fant Lindhom Olsens dagbok fra Polynesia i sin helhet. Mens dagboken fra Russland er små, håndskrevne bøker med stenografiske tegn, var dagboken fra Polynesia på over 500 sider, først maskinskrevet, så korrigert med penn.

Nå kunne Lindhom lese hele historien og fylle i hullene etter å ha lest de tre brevene.

– Han viser hvor detaljert og dyktig han er i det vitenskapelige arbeidet. Og så er det alle de historiene han forteller, hvordan han gjennomforteller samtaler, hvem han møter. Alt er veldig detaljert.

Lindhom visste allerede omtrent hvor hun ville begynne å lete. Hva skjedde egentlig den dagen Fraser og Olsen var ute på tur, lørdag 29. oktober 1927?

– Da jeg kom over til dagboken og begynte å lese, gikk jeg først konkret inn på datoene. Og fant fort ut at det var veldig relevant materiale.

– Da jeg leste det for første gang, var det veldig overveldende, på mange måter. For jeg har lest et materiale som egentlig er ganske sjokkerende, sier Lindhom.

«Jeg vil ha alle»

På et annet gammelt foto har Ørjan Olsen pipen i munnviken, høye støvler, en stor Fedora-hatt og sekk på ryggen. Kanskje var det sånn han så ut denne lørdagen i oktober?

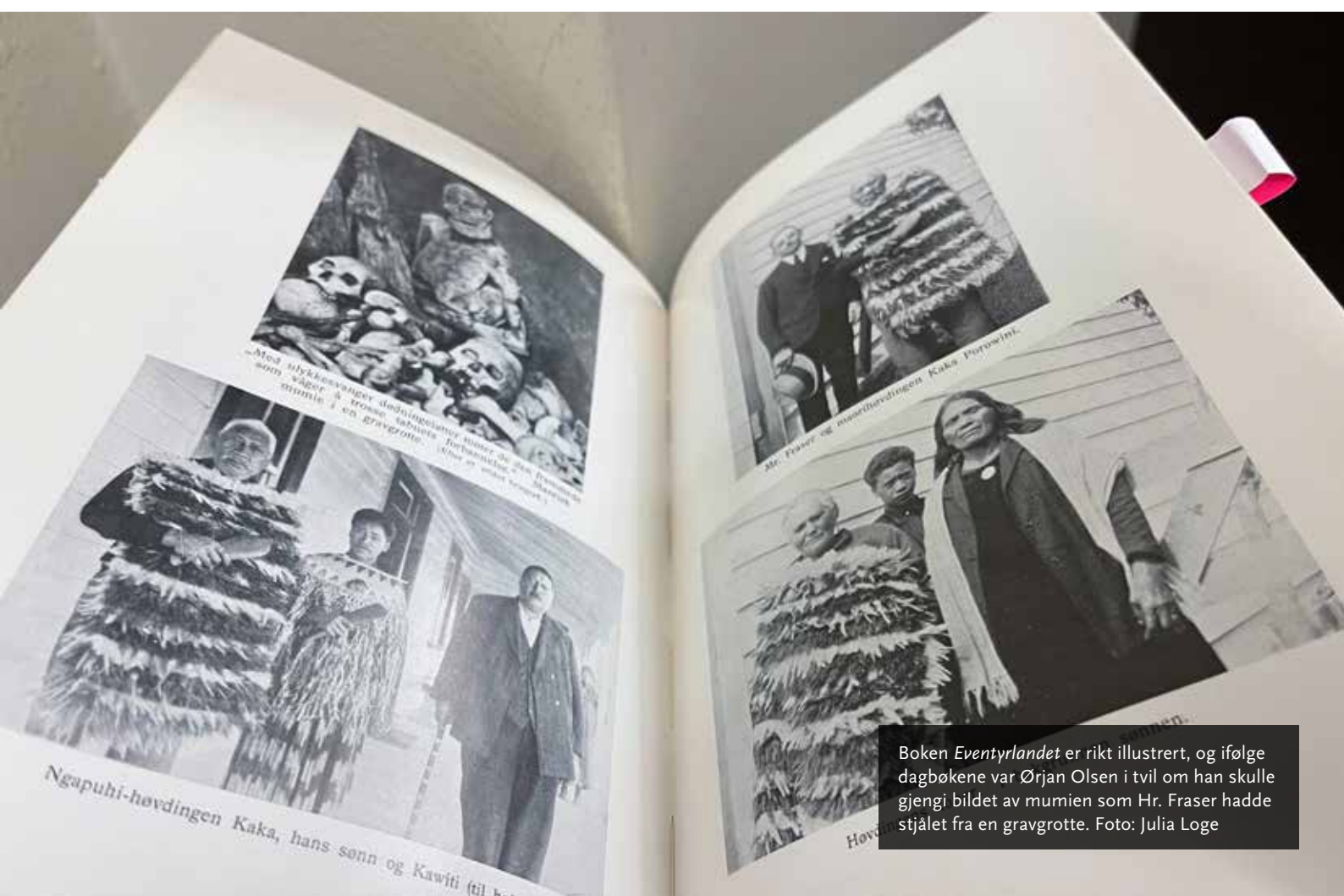
I dagboken er lørdagsutfukten med Fraser viet fire sider. Først kommer en nøye

Utenlandske levninger i Schreiner-samlingen

- 47 samiske levninger fra Finland
- 125 fra Grønland
- 3 fra øvrige Norden
- 60 fra øvrige Europa
- 70 fra Nord- og Sør-Amerika
- 100 fra Oseania, inkludert 33 fra Australia og 42 fra New Zealand
- 70 ukjente

Kilde: Nicolaysen et al. 2000: Vurdering av den vitenskapelige verdi av De Schreinerske Samlinger

– Gjennom arbeidet med dagboken og hele historien får man et forhold til disse forfedrene og et oppriktig ønske om at de skal få komme hjem, sier Anette Lindhom. Foto: Julia Loge

«Med lykkesvalper dedningstater, storer du den fremtidige som søker å treffe tabuets forbudte. Herrens stjerne i en gravrotte. (Umer og mer brenner i)

Mr. Fraser og høvdingen Kaka Porowini.

Ngapuhi-høvdingen Kaka, hans sønn og Kawiti (til høyre)

Boken *Eventyrlandet* er rikt illustrert, og ifølge dagbøkene var Ørjan Olsen i tvil om han skulle gjengi bildet av mumien som Hr. Fraser hadde stjålet fra en gravrotte. Foto: Julia Loge

«Men videnskapen vil ha materiale.»

ØYVIND OLSEN

beskrivelse av ruten de fulgte, og hvordan de leter, før Fraser plystrer til Olsen og roper lavt at han har funnet noe. Grotten er for smal til at Olsen kan krype inn, men Fraser er liten nok.

«Jeg hørte ham krafse og rumstere der-nede. Jeg spurgte om der var flere end de to kranier vi hadde seet ovenfra. ‘Der er hundrede af dem’, svarede han.»

Fraser kommer opp til Olsen med seks kranier.

«Vil De endnu ha flere’, spurgte han. ‘Jeg vil ha alle, vi paa nogen mulig maade kan faa med os’, sa jeg.»

Fraser henter ut alle kraniene han kan få tak i, unntatt noen som har blitt for fuktige, mens Olsen pakker dem i papir og videre i medbrakte sekker.

«Da Fraser tilslut kom op, hadde vi 36 cranier ialt, en pen slump.» Alle mangler underkjeve, og noen har rødming på. Olsen mener derfor det er krigere, og Fraser mener graven er 200 år gammel.

«Saa gjaldt det at faa dem med os.» Fraser og Olsen må gå to turer med sekkene de har fylt. «Nogle maorier arbeidede paa markerne en 7–800 meter borte, og vi var noget ængstelige for at bli opdaget (denne gravplads er særlig strengt tabu). Da vi gik op med sidste ladning, lod vi damerne gaa foran, og det var aftalt, at de skulde signalisere fra bakken ned til os, om de saa maorierne komme. Det skeede imidlertid ikke, men de stansede på bakkekammen og ventede, medens vi kom op. Formodentlig trodde maorierne at vi kun var ude på picnic med damerne, og som mange dumme europæere kun drog med os overflødigt meget pikpak.»

Før de kommer seg av gårde, innhenter gravplassens oppsynsmann dem og stiller spørsmål, men Fraser greier å avlede ham.

«Vi satte av damerne ved deres hjem i bygrænsen og kjørte direkte til et udhus paa Whangarei Harbour Board, hvor hele samlingsen useet lastedes af. Gik saa og fik os en drink, hvilket nu kunne være på sin plads, det hadde været en varm job.»

I vitenskapens navn

I dagbøkene fant Lindhom også beskrivelser fra en grotte på Tahiti, der Olsen også samlet hodeskaller. Hun forteller at her er Olsen mindre grådig, for noen av hodeskallene har blomster og andre gjenstander ved seg, og Olsen tolker dette som at de fortsatt har personer som er glad i dem. Derfor lar han disse ligge og tar heller med seg noen som ser mer forlatt ut. Lindhom leser dette som at Olsen ikke var helt fri for skrupler, men at han hadde med seg et europeisk blikk der man viser respekt for døde slektninger ved å stelle graven. I maorisk kultur er derimot båndet sterkt også til forfedre som har dødd for lenge siden, og kan det være like respektfullt å la dem være i fred.

I boken forteller Olsen at han dro tilbake til Wellington for å ordne noen ting etter besøket hos Fraser. I dagbøkene viser det seg at ett av disse ærendene var å sende kraniene hjem til Schreiner. Her møtte Olsen motstand, blant annet fra en undersekretær i innenriksdepartementet, som mener det er høyst tabu å grave opp ens kjære fra kirkegårder.

«Kan De ikke tænke dem, at De indfødte bliver opbragt, naar de faar höre om noget saadant», sa han. “Jo selvfølgelig”, svarede jeg, “derfor skal de intet höre, naar denslags foretages.” Han saa lidt maabende ud», skriver Olsen i dagboken, som er gjengitt i Lindhoms masteroppgave *The journey of the skulls*.

Ved Te Papa er Susan Thorpe takknemlig for Lindhoms detektivinnsats. 4. november 1927 forlot hodeskallene New Zealand. Thorpe vet ikke når, men hun er ikke i tvil om at forfedrene en dag kommer tilbake.

– Jeg er sikker på at de gjenværende kōiwi tangata (menneskelige levninger) vil bli returnert til Aotearoa/New Zealand. De vil kunne vende tilbake til sitt opprinnelige samfunn, ettersom informasjonen om hvor de ble hentet fra, er så detaljert, sier Susan Thorpe. ●

Hva bør tilbakeføres til folket eller landet de opprinnelig kom fra, og hva bør bli liggende der det har havnet?

JOSEPHINE MUNCH RASMUSSEN
forsker, Norsk institutt for kulturminneforskning

– En viktig forutsetning er at det er noen som

ønsker å få det tilbakeført, og en forutsetning for det er at gjenstandene er kjent, og at man vet hvor de er. Det er ikke alltid tilfellet.

JELENA PORSANGER
museumsleder, RiddoDuottarMuseat-Sámiid Vuorká-Dávvirat / De Samiske Samlinger

– Når kulturarv er tatt fra et folk, uansett om

det er stjålet, kjøpt eller gitt bort, så blir det aldri del av kulturarven i landet det har kommet til. Tilhørigheten forblir hos folket som skapte det, og når vi får tilbake objektene, reparerer vi forbindelsen til våre røtter.

ARNE ALEKSEJ PERMINOW, førsteamanuensis, Kulturhistorisk museum

– Gjenstander som er ervervet under tvilsomme forhold, og der

det finnes en mottaker som er mulig å identifisere, bør tilbakeføres. Men det er ikke nødvendigvis sånn at alle vil ha tilbake alle gjenstander.

2024

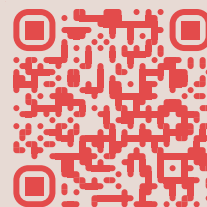
Nytt år – ny start!

Vi er inne i et nytt år, og vi vil nok fortsatt kjenne på at det har blitt dyrere å leve. Men med det nye året kommer også nye muligheter.

Som medlem i Forskerforbundet kan du spare mye på å gå gjennom forsikringene dine og samle dem på ett og samme sted. Hos Forskerforbundets forsikringskontor får du alltid gunstige medlemspriser og vi hjelper deg med å finne ut hvilke forsikringer du trenger – og ikke trenger.

Bruk medlemsfordelen din og ta kontakt med oss i dag.

Kontakt oss

EUROPA

KOSTBARE ORIGINALUTGAVER STJÅLET

Universiteter i Estland, Polen, Latvia og Litauen melder om at originalutgaver av klassiske russiske bøker er stjålet fra deres biblioteker. Blant bøkene er klassikere skrevet av Aleksandr Pusjkin og Nikolaj Gogol. Ved et universitetsbibliotek i Estland ville to menn se bøkene for å studere sensur i 1800-tallets Russland, og fire måneder seinere ble det oppdaget at åtte bøker var erstattet med kopier. Fra biblioteket i Warszawa har 79 bøker forsvunnet. Bøkene har blitt solgt på auksjon i Russland før bibliotekene oppdaget tyveriene.

BOLIVIA

Sveits returnerer tre mumier

Flere hundre år gamle mumier er returnert til Bolivia fra Sveits etter at det nylig ble kjent at de tre mumiene, to voksne og ett barn, ble stjålet av en tysk diplomat i 1893. De er fra før inkatiden, som var fra 1200-tallet til 1500-tallet. Mumiene har over flere år vært stilt ut ved Genève museum for etnografi (MEG). Ifølge MEG stammer de tre fra området rundt gruvebyen Coro, som ligger 4020 meter over havet. De tre mumiene ble offisielt overlevert til den bolivianske kultur- og avkoloniseringsministeren, Sabina Orellana Cruz, under en seremoni i Genève. (NTB/AFP).

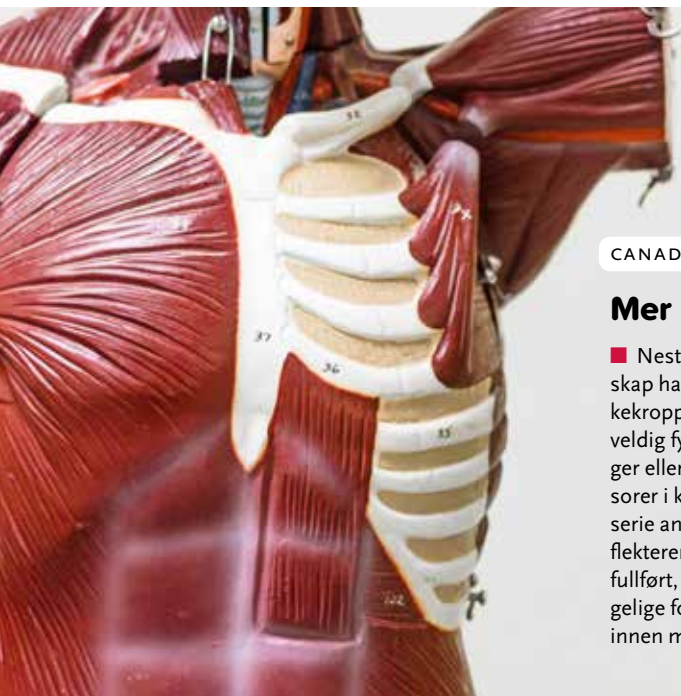

FOTO: ALAN CALVERT/UNSPASH

CANADA

Mer mangfoldig anatomi

Nesten alle lærebøker i medisin og livsvitenskap har omtrent like illustrasjoner av menneskekroppen: ofte hvite mannlige kropp, vanligvis veldig fysisk formfulle, uten tatoveringer, piercinger eller proteser. Ifølge CBC jobber nå to profesorer i kinesiologi og anatomi i Canada med en serie anatomiillustrasjoner, som i større grad reflekterer mangfoldet blant studentene. Når det er fullført, vil hundrevis av illustrasjoner være tilgjengelige for ikke-kommersiell undervisningsbruk innen medisin, sykepleie, kinesiologi og realfag.

DANMARK

Frykter koranlov kan hindre forskning

I desember vedtok Danmark forbud mot å brenne Koranen, for å stoppe Rasmus Paludan og andre høyre-ekstreme fra å bruke et virkemiddel som møter stor motstand hos muslimer. Ifølge danske Forskerforum frykter forskere at loven kan fungere som et blasfemiforbud, som også kan ramme forskningens frihet hvis forskningen anses som «utilbørlig» mot religiøse skrifter og symboler. Forskerne reagerer også på at lovforslaget ble sendt på høring til en lang rekke religiøse organisasjoner, men ikke til universiteter, presseorganer eller kunstnere.

FOTO: MASJID POCUNG DALANGAN/UNSPASH

SAUDI-ARABIA

Betalte for tilknytning

Saudiarabiske universiteter hadde 76 av verdens mest siterte forskere i 2023, mot 109 i 2022. Antallet falt etter at det ble avslørt at institusjonene lokket forskere i utlandet til å erklære tilknytning til dem for å klatre på rangeringer, skriver Science. Forskerne fortsatte i de opprinnelige jobbene sine, men oppga universiteter i Saudi-Arabia som tilknytning da de publiserte artikler, mot betaling eller små konsulentoppdrag. Clarivate, som publiserer lister over høyt siterte forskere, gransket listene etter bekymring fra universiteter og forskningsinstitusjoner i Europa.

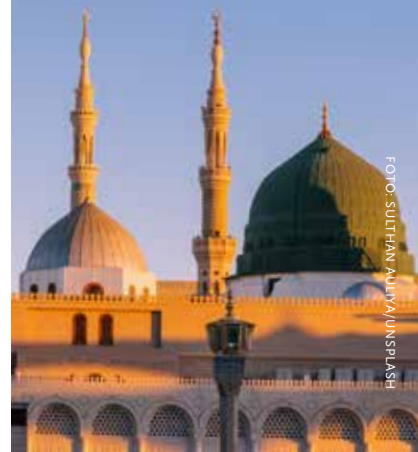

FOTO: SULTHAN ALIYU/UNSPASH

VERDEN

Større avstand – mindre innovasjon

■ Ifølge en studie gjengitt i Nature gjør forskere basert på samme sted flere banebrytende oppdagelser enn de som er mer spredd. Forskerne har analysert siteringer for 20 millioner artikler og 4 millioner patentsøknader fra 1960 til 2020 for å anslå hvor banebrytende de er. Fjerne samarbeidspartnere kan dra nytte av større samlet kunnskap, men de er mindre sammensveiset og får større vansker med å kommunisere ideer som ikke er helt tydelige ennå. Dette gjør dem bedre egnet til å oppnå gradvise fremskritt på bekostning av banebrytende oppdagelser.

SVERIGE

Mangelfull sikring av forskningsdata

■ Dataangrep og etterretning mot svenske læresteder har økt de siste årene. Derfor har Riksrevisionen gjennomgått hvordan de beskytter data, og funnet at de mangler oversikt over dataene de håndterer, og dermed gjør mangelfulle risikovurderinger og sikkerhetstiltak, skriver Universitetsläraren. Alle statlige organer, inkludert universiteter og høyskoler, skal ha prosedyrer for informasjonssikkerhet, men de følger dem ofte ikke, blant annet fordi forskerne ikke alltid kjenner til dem.

STORBRITANNIA

Kinaforskere varsler sensur

■ Britiske akademikere har blitt sensurert av kinesiske kommunistiske partifunksjonærer i et forsøk på å øke regimets innflytelse i Vesten, skriver The Telegraph. Avisen forteller om kinaforskere som ble bedt om ikke å uttale seg til media mens Kinas president var i Storbritannia, en gjest fra Taiwan som ikke fikk tale på campus, og om bøker som blir sensurert på campus. Den kinesiske ambassaden i London svarer at kinesiske myndigheter aldri vil blande seg inn i britiske universiteter.

CANADA/EU

Blir med i Horisont Europa

■ Canadas statsminister, Justin Trudeau, sier EU-programmet for forskning er verdens beste forskningsfinansiering. Nå blir det nordamerikanske landet med, som assosiert medlem, slik New Zealand, Marokko, Israel og en rekke europeiske land utenfor EU også er, skriver Research Professional News. Som assosiert medlem bidrar de til forskningsbudsjettet og kan få finansiering, og det blir lettere å samarbeide med EU-landene. Sør-Korea og Japan er i tilsvarende forhandlinger.

Forskeren Joan Donovan beskriver de lekkede dokumentene som noen av de viktigste i internett-historien, og mener de viser at Facebooks algoritmer fremmer raseuro, oppmuntrer til etnisk rensing og virker ødeleggende på tenåringers mentale helse.

USA

MENER FACEBOOK-DONASJON STOPPET FORSKNING

et varslernotat fra Joan Donovan, som ledet teamet ved Harvard University som forsker på desinformasjon, hevder Donovan at hun ble hindret i å forske på lekkede Facebook-dokumenter. Ifølge Donovan viser dokumentene at måten Facebook er designet på, har radikaliserer folk. Hun hevder teamet først fikk munnkurv, før Harvard oppløste gruppen etter «tusen kutt». Bit for bit hevder Donovan å ha blitt brakt til taushet og til slutt mistet jobben. Hun setter disse tiltakene i sammenheng med at en stiftelse ledet av ekteparet Mark Zuckerberg (Facebook-gründer) og Priscilla Chan donerte tilsvarende 5,43 milliarder norske kroner til Harvard.

Der andre snakker om kunnskapsproduksjon, snakker Dag Jørund Lønning om mot og brannen som bringer det nye inn i verden.

Ildsjelen

Nyskappingsprofessor **DAG JØRUND LØNNING**
i samtale med Bår Stenvik | Foto: Foto: Marie von Krogh

– For meg¹ har den grunnleggende ideen alltid vært at du faktisk kan bruke kunnskap til å endre noe – til å gjøre verden bedre. Jeg skrev mitt hovedfag i sosialantropologi om Palestina-konflikten, og ble tiltrukket av Edward Said-rollen, den *engasjerte intellektuelle*.²

– **Hva betyr det for arbeidet ditt i dag?**

– Jeg har jobbet mye med utvikling av lokalsamfunn i Norge. Der er forskerens rolle gjerne å komme på besøk fra Oslo med statistikk som viser at folk flytter ut og bedriftene legger ned. Men det vet de jo allerede, det var sannsynligvis derfor forskeren ble invitert til å komme. Kanskje har forskeren også med seg en prognose som viser at utviklingen kommer til å fortsette på samme vis. Og så reiser eksperten tilbake til arbeidsplassen i Oslo uten noe som helst ansvar for det du var der oppe og sa. Da har forskeren spilt en destruktiv rolle.

– **Har dette en sammenheng med oppfatninger om «objektiv kunnskap» og nøytralitet?**

– Jeg mener at om du kommer inn med en ekspert-tittel, har du også et ansvar. Folk har en forventning om at det du gjør, faktisk skal føre med seg en endring. Så mitt forhold til kunnskap er mer pragmatisk, jeg søker den kunnskapen som faktisk kan føre til en positiv endring her og nå.

– **Du reiser selv rundt og besøker lokalsamfunn, hvordan gjør du da ting annerledes enn «eksperten fra Oslo»?**

– Hvis du har en meningsmåling som sier at 60 prosent ønsker å flytte ut, synes jeg det er mer interessant å si at det faktisk er 40 prosent som ønsker å bli. De er de viktige folkene, de som vi tar utgangspunkt i for å finne den kunnskapen som kan skape en positiv endring.

– **Hva slags kunnskap tar du tak i da, for eksempel?**

– De siste årene har det handlet mye om jord. Jeg har selv fått utrolig mange aha-opplevelser i arbeidet med «Jordbøkene»³ som jeg har skrevet. Jorda under føttene våre er det mest fantastiske og største økosystemet på planeten vår, som vi egentlig bare har behandlet som skitt og støv. Fortellinga om bygda har i mange år handlet om at hvis du ikke har store arealer og har kjøpt den aller siste landbruksroboten og den aller største traktoren, så kan du bare gå og legge deg. Og så prøver jeg å komme med en annen, mer spennende og skapende fortelling. At hvis folk behandler jorda bedre, kan de skape arbeidsplasser på små areal.

– **Og det handler om å pleie livet og mikroorganismene i jorda gjennom regenerative metoder⁴ og ellers la jorda jobbe i fred?**

– Ja, og jeg får mange e-poster fra folk i ettertid som sier at disse metodene fungerer som bare juling. De bruker løv og plengress og greiner og alt det de tidligere kjørte på tippen, og kjører det gjennom en fliskvern og bygger jord. Og de sparer mye penger også, for de slipper å kjøpe alle de kjemiske ingrediensene de er blitt avhengige av.

– **Har du et konkret eksempel?**

– Da vi la fram den første *Jordboka*, hadde vi en svær konferanse på

Bryne med over 400 mennesker fra 16 land, blant annet de som kanskje er USAs mest produktive bønder. De produserer for 105 000 dollar per fire mål, mens snittet i USA er 1600 dollar på fire mål. De driver 100 prosent regenerativt. De har en liten hagetraktor, og alt er kompostbasert. Disse brukte vi som en spydspiss for å nå ut, for å vise at dette funker. Men i etterkant har jeg gått bort fra å bruke den typen eksempler.

– **Hvorfor det, hva er galt med gode eksempler?**

– Mye av min forskning handler om nyskaping og nyskapende mennesker. Men jeg merker at folk ikke er vant til å tenke nyskaping – i stedet tenker de *gjenskaping*: «Nå kan jeg gjøre det akkurat sånn som de har gjort det i denne suksesshistorien, så går det akkurat sånn med meg også.» Men sånn er det ikke, for dette er individuelt – det er ikke nødvendigvis bare å kopiere det. Alle jeg kjenner som har lyktes, er veldig forskjellige mennesker med god kunnskap og veldig gode egenskaper til å nå ut til markedet.

– Jeg søker den kunnskapen som faktisk kan føre til en positiv endring her og nå.

¹ Dag Jørund Lønning, født i 1967, rektor og professor i nyskaping og bygdeutvikling ved Høgskulen for grønn utvikling i Time kommune i Rogaland. Tidligere forsker ved Chr. Michelsens Institutt, faglig leder ved Telemarksforskning i Bø, seniorforsker ved Nordlandsforskning og direktør ved Norsk senter for bygdeforskning. Har gitt ut en rekke fagbøker og den utopiske og hybride lærebokromanen *Naturanto* (2021). Kåret til Årets landbruksblogger 2014 og til Årets bygdeprofil 2015 (av Nationens lesere). Figurerte på Nationen og Bondebladets liste over «de 100 mektigste i norsk landbruk» i flere år og ble i 2019 tildelt hedersprisen Årets meitemark av organisasjonen Økologisk Norge.

² Litteraturviter og offentlig intellektuell, kjent blant annet for sitt engasjement for Palestina og sitt bidrag til postkolonial tenkning med blant annet *Orientalismen* (1978). Om den intellektuelles rolle har han sagt at den innebærer å «offentlig stille brysomme spørsmål, å konfrontere ortodoksi og vanetenkning (...) og gi stemme til alle folk og saker som jevnlig feies under teppet». *Representation of the Intellectual* (1994).

³ Har gitt ut *Jordboka* (2017) og *Jordboka II* (2019) om regenerativt jordbruk og kompost.

⁴ Tradisjonelle og nye landbruksmetoder som dyrker livet i jorda, binder CO₂ og skaper mangfold med begrenset energiinnsats. Pløying og kunstgjødsel minimeres og erstattes av for eksempel kompostbruk, ulike former for dekkvekster og fangvekster, vekstskifte og målrettet beiting.

■ – Nå sier FNs generalsekretær at vi mennesker må endre oss mer og raskere enn vi noensinne har gjort. Det han egentlig sier da, er at vi trenger nyskapere, sier Dag Jørund Lønning.

– Men er ikke en sånn tankemåte i konflikt med selve det vitenskapelige paradigmet som handler om å finne fram til noe som er så generelt at det kan reproduseres med forutsigbarhet?

– Jo, når vi jobber med nyskaping, så merker vi hele tiden at studentene våre kommer fra en annen tradisjon. De kommer til oss og forventer svar, men det er ikke det nyskaping handler om. I landbruket har også den instruktive tradisjonen blitt totalt dominerende: Rådgivere går inn og forteller folk hvordan de skal gjøre det, hvilken maskin de skal kjøpe, og hvilken knapp de skal trykke på. Gjenskaping, gjenskaping, gjenskaping. Men det regenerative er noe helt annet, for da er det *naturen* du skal forholde deg til. Omdanning, fornying, ingen begynnelse, ingen slutt, livslang læring.

– Om du sier at du aldri kan vite hva som fungerer, eller for hvem, da butter du vel imot en forståelse av læring som innebærer repro-
duserbarhet og kvalitetskontroll?

– Når et lokalsamfunn går fra å være fraflyttingstrua til å bli et sted folk flytter til, da er årsaken alltid *mennesker som brenner for noe*. Og den brannen er ulik i hvert enkelt tilfelle. Jeg er prosessfilosof, og den første prosessfilosofen, Heraklit, sier: *Hvor kommer det nye fra? Jo, det er brannen som fører det nye inn i verden, og brannen kan aldri kopieres*. Du kan ikke kopiere en ildsjel. Ildsjelen skapes alltid av bestemte forhold mellom menneske og omgivelser, som er både sosiale, kulturelle og naturgitte. Problemet i alt utviklingsarbeid er at vi prøver å kopiere noe vi har sett virke et annet sted, i stedet for å gå den andre veien og legge til rette for at folk får være seg selv.

– Så mer en strategi enn en metode?

– Ja, jeg har skrevet en bok om et sånt samfunn, som heter Tranøy. Tranøy var et lite sted i enden av en hullete grusvei, men de som bodde der, merket at folk likevel rett som det var kom kjørende og så seg om. Så de ville finne ut hva de fremmede var på leting etter. Tranøys strategi var å ta imot alle som ville komme, på en måte som gjorde at de ville bli værende. Og så begynte folk å komme, fra byene, fra Mellom-Europa og Øst-Europa, flyktninger kom og slo seg ned. Vi hadde Norges første utkantseminar der, og fikk høre fortellingene deres. De som flyttet dit, sa alle at «nå har jeg endelig kommet til et sted der jeg får lov til å være meg selv». Så kanskje er ikke løsningen alltid å ha en definert plan, men å si «her er ressursene våre, se på dem med dine øyne». Men dette er selvfølgelig sårbart, for det avhenger av ildsjelene.

– Og å satse på noe så lite standardiserbart krever mye tillit ...

– Og mot. Rollo Mays klassiske bok om nyskaping heter *The Courage to Create*.⁵ Jeg tror vi alle har endringskompetanse, men den kan ligge veldig godt lagret. I vår tid er alt rundt oss lagt opp for at vi skal leve i *modus passiv*. Vi forventer at *andre* skal lage til livet for oss. Men det er fullt mulig for mennesker å leve i *modus aktiv*.

– Hva betyr det?

– Vi må bygge gode lokalsamfunn. Vi må skape verdier uten å ødelegge naturen. Og da må vi bruke kreativiteten vår, vi må definere oss selv på nytt – og hver og en må faktisk ut og stå i et avstemt forhold til naturen rundt seg. Men når jeg reiser rundt og snakker om dette, hender det ofte at unge mennesker sier: *Oi, steike, men da blir det spennende å være menneske igjen!*

– Du er rektor på en bitte liten høyskole.⁶ Skiller tenkningen seg mye fra toneangivende aktører innen landbruk, som NMBU på Ås?

– De nye ideene som skal ta oss videre, kommer dessverre sjelden eller aldri fra de store aktørene. I sine klassiske studier av innovasjon i Vesten de seneste tiårene viste Lawrence Lessig⁷ hvordan innova-

sjonsevnen i vår del av verden i praksis ble ødelagt av å stenge ute mangfold og små aktører.

I mitt arbeid, blant annet i dr.philos.-arbeidet fra 2007, fant jeg samme resultat. Og det er et problem med hele det norske innovasjonssystemet og det akademiske systemet: Forskningsrådet krever at du må ha fem fulle forskerstillinger før du får lov til å søke midler. Vi har gått i andre retninger, med mange EØS-prosjekter og internasjonale midler. Vi driver lokalutviklingsprosjekter i mange land i Øst-Europa, der vi bidrar med kunnskap om lokalsamfunnsutvikling, alt fra hvordan man bruker kulturarv i lokal utvikling, til hvordan man mobiliserer et lokalsamfunn og driver regenerativt.

– Hvor da, for eksempel?

– I de baltiske landene, Bulgaria, Romania, Polen, Slovakia, Portugal og Spania. I tillegg er det stadig større interesse for regenerativ utvikling i Norge, så jeg holder mye kurs rundt i landet.

– Men jeg har forstått at du også har møtt mye motbør?

– Jeg liker godt den gode, gamle, akademiske debatten der man kunne være rykende uenig, men med fokus på saken. Det som jeg var uforberedt på, er slikt som latterliggjøring på bakgrunn av fagbakgrunn: *Her kommer en antropolog og tror han kan noe om jordbruk*. Det har skjedd i jordbruks-tidsskrifter, men også til tider via SMS, telefon og folk som kom opp i tunet og slapp luften ut av bilhjulene.

– Det er kanskje også noen ulemper, da, med å være en liten aktør?

– Ja, men når du ser på historien, kommer ideene bak store endringer alltid fra små aktører.

– Hva slags endringer, da – tenker du på internettet, genomet, eller sånne ting som kampen mot slaveriet, feministbevegelser og borgerrettsbevegelser?

– Det første jeg sier til studentene mine, er at nyskaping ikke er det samme som produktutvikling. Produktutvikling handler alltid om å gjenskape et etablert system. Mens for eksempel kampen vi har sett historisk for nye grupperettigheter, har ført til at folk nå kjemper for ideen om *naturettigheter*. Den tidligere ecuadorianske presidenten Rafael Correa er et godt eksempel på en slik ildsjel, han var den første som klarte å gi naturen rettigheter i grunnloven.⁸

– Men hva med nye ideer innen kunnskap og forskning?

– Den regenerative revolusjonen som nå sprer seg fra land til land, er et strålende eksempel. Den er aktivistisk og pragmatisk, og kommer stort sett utelukkende fra grasrota, men med akademiske miljø som viktige medhjelpere. Det er slike tverrfaglige og tverrsektorielle samarbeid som gir resultater. I ei lang rekke av de europeiske rammeprogramma samarbeider store og små akademiske institusjoner

– Det første jeg sier til studentene mine, er at nyskaping ikke er det samme som produktutvikling.

⁵ Amerikansk humanistisk psykolog (1909–194).

⁶ Høgskulen for grønn utvikling (HGUt) har campus på Bryne i Rogaland og var tidligere kjent som Høgskulen for landbruk og bygdeutvikling (HLB). Den er offentlig godkjent, organisert som en stiftelse og tilbyr bachelorutdanning innen bygdeutvikling. I tillegg har den årskurs innen blant annet Nyskaping og Hest i næring. Skolen hadde i 2020 75 studenter og har åtte ansatte, som også driver forskningsarbeid innen nyskaping, bygdeutvikling og regenerativt jordbruk.

⁷ Lessig, Lawrence, 2002: *The Future of Ideas. The Fate of the Commons in a Connected World*, og Lessig, Lawrence, 2004: *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*.

⁸ I 2008, mens Rafael Correa var president, ble den ecuadorianske grunnloven oppdatert til å anerkjenne økosystemenes rett til eksistere og utfolde seg, og mennesker fikk retten til å gå til sak på vegne av naturen når den lider urett.

■ – Vi kan ikke søke midler hos Forskningsrådet, rett og slett fordi vi er for små. Det er ikke noen egentlig faglig begrunnelse, og det synes jeg er helt sjukt, sier Dag Jørund Lønning, her utenfor høgskolen på Jæren.

med næringsaktører, frivillige organisasjoner, offentlige aktører og enkeltpersonforetak. Fokus er på ideer, ikke på aktører.

– Men det er vel også en idé om at miljø trenger en viss størrelse for å drive god forskning?

– Jeg har vært rektor for denne bitte lille høyskolen nå siden 2010. Da jeg begynte, var det betydelig flere av de små. Nå har mange av dem gått opp, fordi ideen om at alt skal slås sammen, er dominerende på alle mulige slags områder, enten det gjelder gårder, kommuner eller akademiske institusjoner. Det er også blitt en forklaring på alt: Når du er en liten aktør, vil resultatet gå opp og ned fra år til år, men så ligger det en etablert fortelling der som sier at *det er fordi dere er for små, så nå må dere slå dere sammen*. Man griper hele tida til den fortellingen, og det sliter på de små aktørene.

– Hva fører det til for dere, for eksempel?

– Vi har en administrasjon bestående av én person. Den personen har tittelen «administrativ mangesysler». Jeg synes *mangesysler* er et flott gammelt norsk ord. Men når vi nå skulle inn i et kvalitetsakkrediteringssystem, fikk vi spørsmål om ikke denne personen hadde en «skikkelig tittel». Så da måtte vi finne opp en annen tittel, en som passet inn i kategoriene deres. Det er banalt, men slikt møter vi på hele tiden – du må forholde deg til et system som ikke egentlig er tilrettelagt for små aktører.

– Hva mer, for eksempel?

– Dette med at ting skal skriftliggjøres: Vi er bare noen få folk, og studentene kommer inn uten avtalt tid – *kan du hjelpe meg med dette?* Men nå må vi skrive et referat for hver gang de kommer inn. Og så går jeg en meter over gangen, åpner døra til en kollega og tar en prat om *kvalitet* – da må vi ha et referat fra det møtet også, med dato og tidspunkt. Jeg skjønner godt at de må ha sånne systemer ved Universitetet i Bergen eller Universitetet i Oslo, men Høgskulen for grøn utvikling med fire mennesker er veldig, veldig annerledes, og disse systemene stjeler tid fra kjerneoppgavene våre.

– Akkurat det problemet har vel også de store institusjonene?

– Men vi er pålagt å ha alle de råd og utvalg som de store har, samtidig som vi er de samme fire personene som sitter i alle utvalg, bare med forskjellige hatter for hver gang. Og så må hvert av utvalgene ha sine egne referater.

– Så dere må legge inn ekstra arbeid for å late som dere er en stor organisasjon – som om du skulle være nødt til å svare telefonen hver gang med å si «Ja, dette er rektor Lønnings sekretær, vent så skal jeg sette deg over»?

– Ja, det blir litt sånn. Og da blir du sliten og mister kreativitet som vi burde bruke på vår primære oppgave. Som er å skape alternative ideer. ●

Mjuke verdier. Harde data.

Khamissa Elmokadem har fått hjelp gjennom eit program for sårbare mødrer. No studerer forskarar korleis hjelpetilbodet verkar.

AV SILJE PILEBERG

I tida før og etter at Khamissa Elmokadem fekk sin første son, fekk ho jamlege besøk av ein helsesjukepleiar. – Ho gjorde at eg ikkje kjende meg åleine, seier Elmokadem.
Foto: Maiken Hauksdatter Lyng Østerhagen

FORSKAR:
PROSJEKT:
METODE:
UUNNVERLEG VERKTØY:

Eirin Pedersen
undersøkje behova til sårbare mødrer og barn
randomisert kontrollert studie
sjølvlagta PowerPoint-presentasjon

FOTO: ERIK NORRUD

Khamissa Elmokadem (38) var ei av dei første norske mødrerne som fekk hjelp av programmet «Sammen på vei». Ho var 32 år, gravid for første gong og hadde hatt psykiske utfordringar i mange år.

– Eg veit ikkje kvar sonen min og eg ville vore i dag, om det ikkje var for det programmet, seier ho.

I graviditeten hadde ho få å støtte seg på. No fekk ho ein familiesjukepleiar som kom heim til henne kvar veke, og som ho kunne ringje til både dag og kveld. Dei hadde talause samtalar, og var det noko praktisk ho trong hjelp til, fekk ho det alltid. Oppfølginga varte i to og eit halvt år.

– Eg blir heilt rørt når eg tenkjer på det. Ho vart som ei mamma for meg.

Ei gruppe ein veit lite om

Dei første deltakarane i «Sammen på vei» vart rekrutterte i 2016. Då ønskte regjeringa å utgreie «Nurse-Family Partnership» i Noreg, eit program som vart utvikla i USA på 1970-talet, den gongen med tenåringsmødrer som målgruppe.

Etter fleire fasar, mellom anna ein pilotstudie, starta Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) ved OsloMet i 2023 ein større studie. Viss forskarane finn at tiltaket verkar betre enn andre hjelpetilbod, kan det bli implementert i heile Noreg.

Første del av studien varer i fire år, og sidan skal mødrerne og barna følgjast vidare. Slik vil ein få kunnskap både om programmet og om ei gruppe som ein veit lite om frå før.

– Vi veit lite om dei mest sårbare mødrerne i Noreg. Vi manglar kunnskap både om kor mange dei er, kva utfordringar dei har, kva hjelp dei treng, og korleis det går med dei og barna deira, seier forskar og prosjektleiar Eirin Pedersen ved AFI.

Erfaringane frå pilotstudien var at tiltaket trengst i Noreg, og at det har god effekt. Totalt åtti familiar vart då følgde opp av fem familiesjukepleiarar. Studien var ikkje randomisert, men sjukepleiarane fekk høyre at

dei hadde førebygd to omsorgsovertakingar, altså flytting av barnet til fosterheim eller barnevernsinstitusjon.

– Om det stemmer, vart heile tiltaket spart inn berre på grunn av desse to tilfella.

Effektstudien av «Sammen på vei»

- rettar seg mot sårbare førstegongsfødande
- blir gjennomført i 35 norske kommunar frå 2023 til 2027
- skal omfatte 600–700 kvinner
- følgjer familiane frå mor er gravid, til barnet er to år
- vil ha vidare oppfølgingsstudiar fram til barna er 17 år
- skal kartleggje eksisterande tilbod, samle kunnskap om støttebehovet og finne ut om nokre tilbod er meir nyttige enn andre

Kjelde: Nettsidene til prosjektet på oslomet.no

Også fedrar kan bli med

Hovudmålet i «Sammen på vei» er å styrkje førstegongsmødrer i omsorgsrolla. Dei skal også ha ein god stad å bu og ei trygg inntekt. Mødrerne får dessutan hjelp til å betre relasjonar i livet sitt, og programmet skal førebygge vald.

Kva så med fedrane? Hos familiane som var med i programmet i USA på 1970-talet, var far ofte ikkje ein sentral omsorgsperson. I den norske utgåva er dei meir involverte, fortel Pedersen.

– Men når vi måler utfall, er det mødrer og barn vi trur har fått mest oppfølging, og det er der sjansen er størst for å finne effektar.

Fedrar med foreldrerett må samtykkje til at barna er med i studien. Dei kan òg samtykkje på eigne vegner. Då vil dei få tilsendt to spørreskjema om korleis det går med dei.

– I dei tilfella der fedrane er saman med mor og engasjerte i barnet, blir dei fleste sterkt involverte.

Ein kald dag møter vi Eirin Pedersen på Frogner i Oslo, der ho og familiesjukepleiar Gunhild Lien skal i møte med jordmødrerne i bydelen. Det er nemleg jordmødrer som rekrutterer dei fleste studiedeltakarane.

Men ein del av desse opplevde det enklare å vise kvinnene til eit hjelpetilbod, slik dei kunne før, enn å rekruttere dei til ein studie, slik dei må i dag.

– Mange jordmødrer har vore skeptiske til å randomisere dei mest sårbare. Dei har meint at det er direkte uetisk å ha eit tiltak ein trur på, finne ein deltakar det passar for, og så ikkje gje henne det.

EIRIN PEDERSEN

– Det har roa seg litt, men mange har vore skeptiske til å randomisere dei mest sårbare. Dei har meint at det er direkte uetisk å ha eit tiltak ein trur på, finne ein deltakar som det passar for, og så ikkje gje henne det.

Samtidig: Ein kunne også kalle det uetisk å tilby ei sårbar gruppe eit uprøvd tiltak, påpeikar Pedersen.

– «Sammen på vei» er kostbart og omfattande. Tida og midlane ein investerer, må gje nytte.

«Heile verda bur på Frogner»

Inne i varmen på helsestasjonen fortel Pedersen og Lien jordmorteamet at rekrutteringa går sakte. Kan det vere fordi dei som rekrutterer, tenkjer for snevert?

Kvinnene, som blir rekrutterte i svangerskapet, må oppfylle minst to av ti kriterium som indikerer auka sårbarheit. Sidan kriteria er ulike, er gruppa samansett. Forskane har rekna ut at rundt 3,7 prosent av

norske førstegongsfødande kvalifiserer til programmet.

– I pilotstudien rekrutterte vi 2 prosent av dei førstegongsfødande i Rogaland og 4 prosent i Oslo. På Frogner er det kanskje færre? spør Pedersen jordmødrene.

– Absolutt ikkje. Heile verda bur på Frogner, svarer ei av dei.

Dei som ikkje blir trekte ut til «Sammen på vei», får ein gåvepose med velværeprøvd. Dette blir ofte godt motteke, ifølgje Pedersen.

– Opplevinga av å få noko fysisk trur vi kan gjere skuffelsen litt mindre.

I tillegg får dei informasjon om relevante tenester og tilbod, og dei blir sett – kanskje meir enn dei elles ville blitt, forklarar ho.

– Desse kvinnene vil nok få litt meir enn mange andre. Dei kan få absolutt alt som er mogleg å tilby dei, alle tilbod kommunen har. Det er ei utfordring for studien, men bra for dei, seier ho til jordmødrene.

«Du må ha flaks»

Khamissa Elmokadem er i dag erfaringskonsulent i «Sammen på vei». Rett som det er, set ho seg ned saman med andre involverte – jordmødrer, familiesjukepleiarar, fastlegar, barnevernet, Nav og så vidare – og snakkar om kva ho har opplevd, kva ho tenkjer kan betrast, eller korleis ein kan få mødrene med. Når ho stiller til intervju, er det fordi ho ønskjer at fleire mødrer skal få hjelp. Sjølv tipsar ho gjerne gravide ho møter, om tiltaket.

– Men medan eg sjølv var heldig og berre fekk det, må du no ha flaks og bli trekt ut. Det synest eg ikkje er så greitt. Eg veit jo at det funkar.

Effekten har også blitt dokumentert i fleire andre land, påpeikar ho. Likevel ser ho at forskinga har ein verdi.

– I Noreg lever vi på vår måte, med våre eigne hjelpetilbod. Så eg forstår at ein vil forske på det før ein brukar mykje pengar. Men

- ◀ Mange er involverte når «Sammen på vei» skal vurderast. familiesjukepleiar Gunhild Lien (bak t.v.) og forskar Eirin Pedersen (stripete genser) samtalar her med tilsette i jordmøtenesta i bydel Frogner.
- ➔ Eirin Pedersen (t. v.) og Gunhild Lien oppmodar jordmødre i bydel Frogner i Oslo til å unngå å skryte av «Sammen på vei». For ikkje alle som blir rekrutterte, får bli med.
- ↘ Forskarane reknar med at rundt 3,7 prosent av norske førstegongsfødande høyrer til den mest sårbare gruppa.
- ⬇ Helsestasjonar er viktige arenaer for rekruttering til prosjektet.

Alle foto: Erik Norrud

håpet mitt er at dette om fem år blir eit tiltak som alle dei som ønskjer det, kan få.

Ei vriding i velferdsforskninga

Også Eirin Pedersen har trua på «Sammen på vei». I programmet blir mora og barnet sett som ein heilskap, meiner ho.

– I tillegg trur eg det betyr mykje at familiane får besøk heime. Når ein får sitt første barn, er ein del i ein prekær situasjon, og sårbarheita blir ikkje nødvendigvis mindre om du kjem til ein helsestasjon.

Effektstudien inngår i ei vriding innanfor velferdsforskninga, der ein undersøker verdien av ei heilskapleg tilnærming. For det er ingen vits i å drive foreldrerettleiing når folk manglar ein stad å bu eller har psykiske vanskar, meiner Pedersen.

At ho sjølv heiar på tiltaket, har fleire fordelar enn ulemper, ifølgje prosjektleiaren.

– Dette er eit tiltak der vi må jobbe tett med dei som tilbyr det. Vi skal jobbe hardt

i mange år med evalueringa. Skulle vi lent oss tilbake og vore heilt likegyldige, ville det vore vanskeleg.

Datasettet vil dessutan bli analysert av ein statistikar ved eit anna institutt, som ikkje vil ane kven av deltakarane som har vore med i programmet, understrekar ho.

– Uansett kor engasjerte vi måtte vere, gjer vi inga subjektiv evaluering. Dette er harde data.

Mødrene ønskjer å hjelpe

Utfordringane ved å forske på ei sårbar og utforska gruppe er mange, ifølgje prosjektleiaren. For det første er forskarane forplikta gjennom helseforskningslova til å leggje til rette for at dei som ikkje blir trekte ut til tiltaket, får den hjelpa dei treng. Dette omsynet veg tungt, sjølv om det kan svekke studieresultatata.

Å få godkjenning frå etisk komité tok lang tid. Derifrå kom kravet om at fedrar med for-

eldrerett må samtykke, noko som i enkelte tilfelle kan vere farleg for mødrene, ifølgje Pedersen.

I tillegg ventar ho seg lågare svarprosent og større fråfall enn i andre studiar. Mødrene flyttar oftare enn andre, dei byter oftare telefonnummer, og mange er skeptiske til å opne for innsyn i registerdataa sine, sjølv om alt er anonymt.

Men Eirin Pedersen og kollegaene er djupt engasjerte.

– Sjølv om studien er krevjande, er det også veldig gøy. Mange flinke folk er involverte, og det er moro for ein forskar å få jobbe heilt ute i førstelinja, seier ho.

Samtidig ser forskarane at mødrene som er med, gjer det fordi dei ønskjer å hjelpe andre i same situasjon.

– Med deira hjelp håper vi å få fram ny kunnskap som kan vere med og betre dei tenestene vi har i dag. ●

HELSE-NOREG

- a) Kva slags type kreft har Kreftregisteret sett i gang eit nytt screeningprogram for, som eit tilbod til kvinner og menn over 55?
- b) Nyleg kom det sterke reaksjonar på forslaga frå Arbeidsgruppe 1. Kva er det i korte trekk desse forslaga handlar om?
- c) IKT-systemet Helseplattformen fungerer dårleg, slo Riksrevisjonen fast. Kor i landet er denne løysinga teken i bruk i ein del kommunar?

- d) «Noregs største byggeprosjekt» er det blitt kalla, det nye universitetssjukehuset i ...?
- e) Covid-19 er ikkje lenger rekna som ein allmennfarleg smittsam sjukdom, melde Folkehelseinstituttet nyleg. Men hugsar du frå pandemiens dagar kva TISK står for?

- a) Tarmkreft
- b) Den framtidige struktureringa av helsestilbodet i Nord-Noreg,
- c) I Midt-Noreg
- d) Støvanget
- e) Testing, isolasjon, smittesporing og karantene

BANDAR OG GJENGAR

- a) I kva for land opererte den såkalla firarbanden i politikken på 1960- og 1970-talet?
- b) Kva var Sonderabteilung Lola under den andre verdskrigen betre kjend som?
- c) Kva kallast det mykje omtalte kriminelle nettverket i Sverige som skal vere leia av «den kurdiske reven» Rawa Majid?
- d) Mara Salvatrucha-gjengen oppstod i Los Angeles på 1980-talet, og er særleg knytt til immigrasjonen frå eit latin-amerikansk land. Kva for eit?

- e) Kva er 176-167, 176-671 og 176-761 betre kjende som?

- a) Kina
- b) Rinnan-banden
- c) Foxtro
- d) El Salvador
- e) B-gjengen (i Donald Duck)

FIRE BRYLLAUP OG EI GRAVFERD

- a) Kva var spesielt med vigselen som skjedde i Eidskog kyrkje natt til 1. februar 2017?
- b) Kva år gifte prinsen av Wales seg med Diana Spencer? (Margin: 1 år)
- c) Kven vart gravlagd frå Oslo Rådhus 10. januar i fjor på statens kostnad?
- d) Kva slags under utførte Jesus under bryllaupet i Kana?
- e) Kven spelar dei to som til slutt blir gifte i *Fire bryllaup og ei gravferd* (1994)? Her ser vi den eine.

- a) Det første likekjønna ekteparet vart vigd i Den norske kyrkja
- b) 1981
- c) Shabana Rehman
- d) Han gjorde vatn til vin
- e) Hugh Grant og Andie MacDowell

KUNSTIG INTELLIGENS

- a) Kva heiter den tyskfødde doktoren i partikkelfysikk som jobbar med KI ved NTNU, og som fekk Forskringsrådets formidlingspris for 2023?
- b) Ved NTNU blir det jobba for å utvikle ein eigen norsk språkmodell. Kva er namnet på denne?
- c) Kva heiter toppsjefen i selskapet Open AI som fekk sparken i november – for så å få jobben tilbake fem dagar seinare?
- d) Kva for fugl manglar i tittelen på denne berømte artikkelen, som i 2021 tok opp problem med språkmodellar: «Om farane ved stokastiske ...»?
- e) Stanley Kubrick arbeidde i fleire tiår med å utvikle filmen *A.I.* Men kven hadde regien då filmen endeleg var ferdig i 2001?

- a) Inga Strömke
- b) NoCPT
- c) Sam Altman
- d) Papageøyar
- e) Steven Spielberg

FOTO: GEORGES BIARD, CC BY-SA 3.0

FOTO: ERIK NORRUD

En utdøende art

Det er nesten ingen slike igjen som Charlotte Sletten Bjorå. Hun jobber med å artsdefinere alle verdens planter.

– Vi fikk et automatisk e-postsvar fra deg om at du var på villblomstsafari i Uganda, og at om du ikke møtte på giftslanger eller krokodiller, ville du snart være tilbake på kontoret. Du er i live?

– Denne gangen kom jeg trygt hjem, og sånne dyr er ganske forutsigbare. I fjor hadde vi en bavian på rommet, og det er verre, for de kan finne på litt av hvert – de er så like oss mennesker.

– Du er taksonom, hva ligger i det?

– Da navngir og systematisk kategoriserer man arter. Som konservator for Norges største herbarium holder jeg oversikt over Norges og verdens planter. Skal vi vite hva vi bør bevare, må vi ha navngitt og kartlagt naturen først.

– Og vet vi det?

– Det er bra at vi snakker om biodiversitetskrisen. Men vi må også snakke om biodiversitetsforskerkrisen, for vi blir stadig færre. Han som har vært hovedredaktør for *Norsk flora* de siste tiårene, Reidar Elven, har gått av med pensjon, og det er ingen til å erstatte kunnskapen hans.

– Hva skjer da?

– Det er vanskelig å bli glad i noe du ikke kjenner. Arter forsvinner nå uten at vi har fått registrert dem først. Og kunnskap om planter er basalt, to av tre kalorier vi spiser, kommer fra frø.

– Jeg har hørt om bygeografi, men du er ekspert på biogeografi?

– Det handler om hvilke planter som vokser hvor. Og dette endrer seg veldig. Vi har en globalisering av både mennesker og planter. Nye arter sper seg og tar over lokal natur. I tillegg kan planter som har vært her lenge, begynne å oppføre seg annerledes med klimendringene. For eksempel er syrin en fremmed art som nylig har blitt plassert i kategorien *svært høy risiko* for det biologiske mangfoldet.

– Syrin!?

– Ja, den er vakker. Før formerte den seg sakte gjennom røttene. Med varmere vær modnes frøene og kan spre seg i lufta i det uendelige. Du kan allerede se tettvokste kratt av syrin i indre Oslofjord.

FOTO: PRIVAT

CHARLOTTE SLETTEN BJORÅ

Medlem av Forskerforbundet ved Universitetet i Oslo

STILLING

Førsteamanuensis i systematisk botanikk og konservator for Norges største herbarium ved Naturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

UTDANNING

Cand.scient. i botanisk økologi og ph.d. i botanikk fra Naturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

– Hva gjør du nå?

– Kjører noen DNA-analyser – teknologien har revolusjonert faget. Vi har tenkt at jo mer planter ligner, jo nærmere er de i slekt. Nå ser vi at vi kan ha blitt lurt av en parallell evolusjon. Arter som ser like ut, har ulikt opphav. Teknologien er også viktig for å finne nyttearters ville slektninger, som kan krysses inn for å gjøre planter mer motstandsdyktige. Dette handler om menneskehetens overlevelse, intet mindre.

– Noen faste spørsmål: Hvordan ser kontoret ditt ut?

– Du skjønner du er på et museum – stor diversitet. Mye tørre planter, og verdens største frø ligger på pulten min: Den doble kokosnøtta. Den kan veie flere kilo og er et eksempel på at ikke all evolusjon er lur – den har aldri klart å spre seg fra Seychellene. Og så har jeg en egen monter med veldig giftige planter. Jeg så at jeg hadde fått noe i teblendingen min en gang, men det fikk jeg ordnet opp i.

– Hvor tenker du best?

– I felt. De beste stundene har jeg når jeg sitter rundt leirbålet etter en lang dag i felt og utveksler erfaring med folk fra andre fagkretser.

– Noen ord til din ansvarlige statsråd?

– Jeg velger klima- og miljøministeren, jeg har en høne å plukke med ham. Talenes tale for naturen er klar. Og Norge er et av de landene som har skodd seg ekstremt godt på å varme opp verden. «It's payback time», rett og slett.

Praktverk om en stor konge

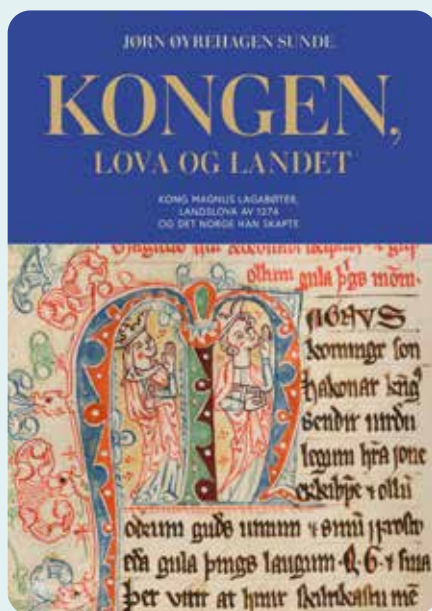
Fabelaktig formidling om Magnus Lagabøter sett med nye øyne.

I år er det 750 år siden Landsloven av 1274 trådte i kraft. Den gjorde Norge til et annet land, skriver professor i rettshistorie Jørn Øyrehagen Sunde i sin nye bok – ved at den representerte et skritt bort fra vikingtiden og inn i et statssamfunn. Boka handler om Magnus Lagabøter, kongen bakom denne loven, en lov som faktisk varte i hele 400 år. Magnus Lagabøter var en konge som slett ikke skulle bli konge, og som klarte noe kun tre andre europeiske monarker hadde klart, nemlig å lage en riksdekkende landslov. Hvordan fikk han med seg alle på det? Og hvorfor mottok han i 1279 en særskilt gunst fra paven som viste at han tilhørte det politiske toppsjiktet i Europa? Hva var det som var så spesielt med kong Magnus?

Det er faktisk ikke skrevet så mye om denne kongen. Kildene er få; kong Magnus er «kanskje den mellomalderkongen vi veit minst om», skriver Sunde, og der det er skrevet noe, er det gjerne negativt. Historikere før Sunde har sett på kong Magnus som veik, altfor ettergivende og en viktig årsak til et senere nasjonalt forfall, mens Sunde på sin side skriver at «alt tyder på at kong Magnus var ein ekstraordinær person som fortener ei bok». Den boka han så kommer med, en virkelig praktutgave av en bok, avslutter han med å holde frem kong Magnus som «kongen over alle norske kongar». Hvordan går det an å se ting så forskjellig? Hva er det Sunde har funnet ut?

Sunde er en skikkelig detektiv. Han arbeider seg frem gjennom indisier og ved å lete seg frem til kongens personlighet. I stedet for en veik mann ser han en mild og from konge. Han ser også alvor, veltalenshet og kløkt, og tenker at det må ha vært en jernvilje til stede. Det skulle kraft og intens arbeidsinnsats til for å få til et så helhetlig lovverk som det denne loven visstnok er.

«Sunde er en skikkelig detektiv. Han arbeider seg frem gjennom indisier og ved å lete seg frem til kongens personlighet.»

JØRN ØYREHAGEN SUNDE
Kongen, lova og landet
Kagge, 2023
283 sider
Veil. pris: kr 449

Kong Magnus ble ikke oppdratt som konge, og kanskje fikk han sin utdannelse fra fransiskanerne og møtte gjennom det ikke en straffende, men en mild Gud. Akkurat dette er et viktig spor, både med hensyn til kong Magnus' sterke vilje og bakgrunnen for utformingen av loven, at den skulle speile Guds rike. Her ser Sunde noe nytt. Han kommer med eksempler på innholdet i loven, og særlig trekker han frem synet på fattigdom og tyveri. Tyveriregelen er «så annleis og radikal at han må forklarast», skriver Sunde. Den forholder seg ikke lenger bare til handlingen, men ser også på den handlende bak, og da med omsorg.

Jeg må innrømme at jeg tidligere ikke har vært spesielt opptatt av verken norsk middelalder, konger eller rettshistorie. Men det var før jeg leste denne boka. Nå synes jeg alt dette er både viktig og interessant, og hadde jeg kunnet, hadde jeg gitt boka en pris – slik andre har gitt Sunde priser før. Han har

nemlig flere ganger vunnet undervisnings- og formidlingspriser, og det forundrer meg ikke. Sunde klarer å gjøre alt så levende, og uten at du egentlig skjønner det, har han fått lurt på plass mye kunnskap. Det er en form for indirekte metode han bruker, der han anvender litterære virkemidler.

«Vi må sjå føre oss», skriver han for eksempel. Han skaper scener, og korter slik ned avstanden i tid. Han bygger opp spenning: «i utgangspunktet skulle ein ikkje forventa dette». Leseren inviteres inn i spørsmålene han stiller, som hvorfor Magnus ble konge. Og så dramatiseres de faktorene som spiller inn: at folk dør unge, at det er kamp om makten, også mellom kirken og kongen, at det gjelder å handle strategisk. Forfatteren legger frem problemene og saksforholdene for oss, og mens han nøster dem opp, dannes det bilder i leserens hode, og det gjør at også vi eier dette stoffet. Vi kan se med forfatteren, tolke sammen med ham, og jeg må si at dette er en veldig god pedagogisk metode. Han på en måte gjør historie i denne boka.

Det er det motsatte av å bli belært. Vi tror på en måte at vi har skjønt alt selv når forfatteren endelig legger frem sin påstand, men det er bare fordi han har tatt oss med på en spennende omvei. Jeg har lyst til å kalle det for empatisk formidling. Da blafrer man ikke med kunnskapen sin og tenker ikke om sin leser at hun sikkert er veldig kritisk, men gjør isteden leseren til en medspiller og stoler på henne.

Og hva er det vi skjønner? Jo, at kløkt i kombinasjon med fromhet også er ting å la seg overbevise av og som det bor kraft i. Under kong Magnus var Norge ikke i krig. Kongen ga fra seg Hebridene og Isle of Man for å slutte fred med Skottland. «Stordom er ikkje å finna i krig og konfrontasjon, men i lov og fred», oppsummerer Sunde. Han inviterer til en annen måte å se på. Kong Magnus var en Guds ombudsmann, forklarer Sunde, en som er blitt tilkjent en makt, og som så med tillit delegerer makt videre. Ombudsmannstanken er nøkkelen til å forstå. Den ligner litt på måten Sunde skriver på.

AV AASNE JORDHEIM

Herjet av krig og konflikt

Man blir klokere på alle maktkampene, men livene til folk flest forsvinner i boken om Irans nyere historie.

HULDA KJEANG MØRK

En kort introduksjon til Irans moderne historie

Cappelen Damm, 2023

242 sider

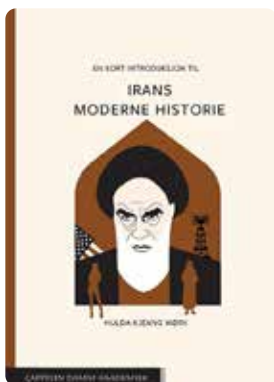
Veil. pris: kr 329

For ei gryte, tenker jeg, mens jeg leser om Irans moderne historie. Så mange kokker, så mange sleiver, så mange som har hatt og har politiske og økonomiske interesser både i og utenfor dette landet. Det er vel egentlig ikke rart det bobler, syder, koker over og svir seg kraftig i dette som er et eldgammelt rike, men samtidig en ganske ny nasjon?

Hulda Kjeang Mørk er førstelektor i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo og har forsket blant annet på forholdene mellom USA, Iran og Israel under den kalde krigen. Hun vet hva hun skriver om, det er det ingen tvil om. I løpet av 200 effektive sider tar hun oss gjennom revolusjoner og opprør, krig og konflikter, moderniseringsprosesser og protester, monarkier og republikker, alt sammen innenfor et tidsrom som spenner over knapt 150 år. Storbritannia, Russland, USA, Sovjetunionen, Israel, Irak og nå også Kina har alle hatt lange armer ned i gryta, der det ligger verdifull olje på bunnen.

1979 er kanskje det viktigste årstallet å huske. Da ble Den islamske republikken opprettet, og Iran gikk fra å være et vestlig orientert, autokratisk monarki til å bli en islamsk teokratisk republikk, anført av en *ayatollah*.

Og det er her, fra toppene, historien fortelles, hele veien. Dette er først og fremst historien om *kampen om Iran*, internt og internasjonalt, en kamp som har blitt ført og føres av en politisk, religiøs og/eller økonomisk elite. For meg blir de snart dotter av den samme ulla – maktsyke, egenrådige og grådige, alle mann (og ja, alle er menn), og

«Jeg begynner raskt å lengte meg litt bort fra makta og ned dit alle de andre er, de i dag 85 millioner iranerne.»

det uansett om de er iranere eller utlendinger med interesser i landet. Men er denne eliten alt det Iran er?

Nei, selvfølgelig ikke, og det vil helt sikkert ikke forfatteren heller påstå. Hun refererer da også nå og da til blant annet basarselgerne og middelklassen, og til studentopprør og protestbevegelser, som det har vært mange av underveis. Men narretivet flyter likevel hele tiden opp som en dupp, opp mot påfugltronen, prekestolene, forhandlingsbordene, krigskommandoen. Jeg begynner raskt å lengte meg litt bort fra makta og ned dit alle de andre er, de i dag 85 millioner iranerne. Hele 25 ganger bruker forfatteren uttrykket «mange iranere» for å referere til en befolkning som får det verre eller bedre alt etter hva som skjer på toppen, men som aldri blir mer enn en anonym menneskemasse for meg. Hva ønsker egentlig iranere flest seg? Hva vil det si for dem å være iranere? Hva forener dem?

Derfor funderer jeg på – og nå tenker jeg høyt – om denne typen historiefortelling er litt passé? En historiefortelling der nesten alt handler om dem som holder i sleivene, altså lederne i inn- og utland, kjennes som noe vi fikk nøye oss med for noen tiår siden. Man kan si mye om sosiale medier, men her jeg sitter og følger med på nyhetene fra Gaza samtidig som jeg leser Iran-boken, slår det meg hvor mye tettere på jeg nå i dag kommer menneskene som skal leve med konsekvensene av valg som egne og andres ledere tar, sammenlignet med tiden før sosiale medier.

Kanskje hadde jeg tenkt færre slike tanker om forfatteren bare hadde tydeliggjort sitt eget perspektiv litt mer. For det er absolutt en velskrevet bok, en bok som setter nyhetsoverskrifter inn i en politisk sammenheng. Men vanlige iraneres historie må du lese et annet sted.

AV SIRI LINDSTAD

Tatt av vindene

Ellen Viste åpner en hel verden av historier om vind, på en innsiktsfull og kreativ måte. En skulle nesten tro at hun kom flyvende inn på østavinden.

ELLEN VISTE

Vindens historier – om luften i verden,

og alt den fører med seg

Bonnier Norsk Forlag, 2023

382 sider

Veil. pris: kr 399

«På verdens stilleste sted ville du stått ved en gul boks mens luften listet seg rundt deg.» Meteorolog og klimaforsker Ellen Viste starter boka si ved å utforske «Ingenvindland», altså et sted i verden hvor det er minimalt med vind. Det er som et umulig utgangspunkt. Herfra fører Viste oss bakover til mytologien og til 109 vindguder, som er skapt for å gi menneskene en forklaring på værferenomenet. Derfra går ferden mot Aristoteles og verket *Meteorologica*, og vi nærmer oss meteorologien som vitenskap.

Viste framstår som en Mary Poppins som trekker det ene fantastiske etter det andre ut av veska. Der Poppins drar fram elegante stålampere, stumtjenere og annet som umulig får plass i ei lita veske, serverer Viste historier om vinden. Det er tydelig at hun har brukt tid på å leite fram alle disse historiene og på å veve dem sammen.

Uansett om du har sett Disneys filmatiserte versjon eller lest Pamela Lyndon Travers' *Mary Poppins*, veit du at denne finurlige barnepiken gjør kjedelige plikter om til lek, kun ved hjelp av vidd og fantasi. Hun kommer svevende inn på østavinden, dit hun trengs. På samme måte blander Viste på kreativt vis det personlige og det vitenskapelige når vindens historier skal formidles, og skaper en eventyrlig blanding av fortid og nåtid.

Boka har helt klart litterære ambisjoner, og drives framover av en faglig nysgjerrighet. Det ser vi på setningsnivå, den undrende stilen og den anekdotiske oppbygginga. Det kler denne typen sakprosa godt. Med korte

Fimbulvinter og syndflod

På overbevisende vis viser boken hvordan klimaet har både historisk og politisk virkekraft.

kapitler, poetisk språk og essayistisk stil får boka et tempo og et driv som langsomt eller raskt beveger seg videre, som bøyer av og finner nye veier. Vi tas med på ballongferd, ørkenløp og oppdagelsesreiser. Vi svever som en fugl over himmelen: «På en dag da luft er lettere enn luft, er et og annet vingeslag alt den trenger for å være i balanse.» Samtidig får Viste oss til å forstå hvilken rolle vinden har og har hatt: «Varer, tjenester, religioner og idéer for fra kyst til kyst.» Og hvordan menneskene bindes sammen gjennom luft: «Vi puster inn luft etter fortidens mennesker.»

En innvending mot boka er likevel at til å komme fra en klimaforsker er den påfallende lite problematiserende. Der Mary Poppins framviser en tydelig moral som mål for alle sine krumspring, møter vi ikke noe lignende i Vistes bok. Her stilles ingen kritiske spørsmål omkring vindkraft, sykdomssmitte eller klimaendringer, på tross av tida vi lever i, og at temaene løftes fram.

Som resten av boka blir temaene framstilt refererende og i den samme friksjonsløse, fortellende stilen.

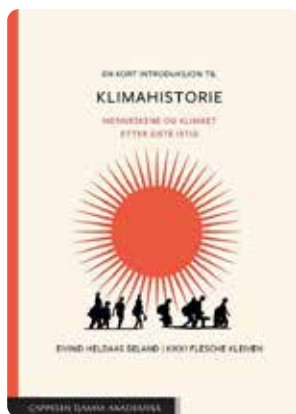
«Hun spør, bruker humor, skaper spenning og blåser liv i et stoff som ellers kunne ha framstått ganske tørt.»

Kan vi akseptere en feelgood-bok om vind i en tid hvor verden brenner? Kanskje, men det oppleves litt underlig. Det hadde vært et løft for boka om hun hadde gått inn i disse temaene på samme undrende måte som hun behandler annet stoff.

Når det er sagt: Ellen Viste er en historieforteller i ordets mest positive forstand. Hun zoomer inn på detaljene – «en fjør i en hatt» – og ut igjen til de store vitenskapsteoretiske og historiske linjene. Hun spør, bruker humor, skaper spenning og blåser liv i et stoff som ellers kunne ha framstått ganske tørt. Noen ganger blir det nerdet, for detaljert, men lidenskapen for faget ligger og ulmer i Viste. Det smitter over på leseren, uansett fagbakgrunn.

AV AGNETHA THORMODSDATTER

EIVIND HELDAAS SELAND
og KIKKI FLESCHKE KLEIVEN,
*En kort introduksjon til klimahistorie.
Menneskene og klimaet etter siste istid*
Cappelen Damm Akademisk, 2023
210 sider
Veil. pris: kr 329

Dersom «en på forhånd har bestemt seg for at klima ikke kan spille noen rolle i historiske prosesser, er det kanskje bedre å lese en annen bok», skriver Eivind Heldaas Seland og Kikki Fleschke Kleiven i åpningen av boken. Førstnevnte er professor i historie ved Universitetet i Bergen, mens sistnevnte er førsteamanuensis i maringeologi og direktør ved Bjerknessenteret for klimaforskning. Begge har oldtiden som spesialfelt, og bokens sentrale tema er «å forklare hvordan klimaendringer kunne føre til historiske endringer».

Det klarer de godt, og i et sveip som strekker seg ca. 10 000 år tilbake i tid, gjør de et godt stykke arbeid for å vise hvordan klima og menneskehetens historie påvirker hverandre gjensidig. Boken veksler på en god måte mellom vitenskapsteori og forskningsformidling – både for å gi leseren en forståelse av hvor komplekst samspillet mellom klimaforskning og historie er, og for å understreke viktigheten av dette samspillet. «Historiske framstillinger som ikke tar høyde for klima og klimaendringer

«Boken veksler på en god måte mellom vitenskapsteori og forskningsformidling.»

[mangler] en viktig dimensjon» skriver forfatterne, mens «deterministiske fortellinger om hvordan klimaet styrer den historiske utviklingen bommer når de [utlater] menneskenes mulighet til å påvirke sine omgivelser».

Boken gjør stødig bruk av innsikter fra et stort forskningsmateriale på tvers av arkeologi, historie og ulike naturvitenskaper – ispedd kultur- og mentalitetshistorie. På høyt detaljnivå tar boken oss gjennom alt fra ulike meteorologiske værsystemer og klimamodeller til bruk av kjerneboringer, mikrofossile skjell og årringskronologier fra norsk furu. Informasjonsmengden truer aldri fremstillingen, men brukes effektivt til å belyse historiske hendelser – også de av mer kulturhistorisk eller mytologisk karakter. Når jeg for eksempel leser at en svensk arkeolog forklarer at «sagnet om fimbulvinteren kan ha opphav i klimaforverringen etter 536», lar jeg meg overbevise, siden forfatterne ved hjelp av flere vitenskaper har beskrevet en historisk klimaforverring akkurat i denne perioden. Også bibelens syndflod – og dens paralleller i kinesisk, mesopotamisk og gresk mytologi – får sin klimaforklaring i kraft av godt dokumenterte dramatiske havstigninger. Men eksemplene er også tatt fra nyere tid, for eksempel fra John Steinbecks roman *Vredens druer*, som er skrevet på bakgrunn av ekstrem tørke i USA.

Etter hvert som boken nærmer seg vår egen tid – antropocen – blir tonen mer dyster, særlig i lys av at det internasjonale klimapanelet slo ordentlig alarm allerede i 1990. I denne siste delen av boken settes ting inn i en tydelig politisk ramme, og fortellingene handler i mindre grad om klimahendelser og mer om kampen om fremstillingen av disse. «Perspektivene er altså ikke så lystelige», kommenterer forfatterne, og de gir oss også en kort innføring i hvordan privat finansierte forskere og konservative tenketanker har kjørt effektive kampanjer for å fornekte etablert forskning. Men boken renner ikke helt ut i håpløsheten, snarere prøver forfatterne å gi forskningen – og sitt eget prosjekt – en ny rolle: «Kan vi så lære noe av historien i møte med dagens klimakrise? Det korte svaret er ja. [...] Studier av hvordan samfunn har respondert på klimaendringer i fortida kan faktisk hjelpe oss å forstå vår egen verden bedre.»

AV KJETIL VIKENE

Velment, men fragmentarisk om sex

Det blir etter hvert vanskelig å overse bokens svakheter – og dens selvbekreftende argumentasjon.

Lykkebiologen Bjørn Grinde, pensjonert seniorforsker ved Område for psykisk og fysisk helse på Folkehelseinstituttet, har som ambisjon med denne boken å gi innspill til en komplett mentalitetsendring i vårt forhold til sex – intet mindre! Boken starter med følgende påstand: «Sex er knyttet til solide doser skam og blir lett sett på som syndig.» Forfatteren har en intensjon om å underbygge ideen om at sex også er pur nytelse og en nesten utømmelig kilde til livsbejende glede, og at folk «som ikke høster fra disse gledene, går glipp av mye».

Forfatteren har en lang og omfattende karriere bak seg, med en eklektisk fagbakgrunn som dekker blant annet psykologi og antropologi – men med sin største faglige tyngde i biologen. Men selv om Grinde er en tidvis god og underholdende formidler av biologisk grunnkunnskap, blir det etter hvert stadig vanskeligere å overse bokens svakheter, spesielt når det gjelder de andre vitenskapene. I starten av boken er det interessant å lese fremstillingen av Grindes høyst særegne modell, som kombinerer en sterkt forenklet forståelse av hjernefunksjon med filosofisk psykologi, og nye begreper som kjærlighets- og humørmoduler. På samme måte vil nok en del lesere også la seg underholde av hans insistering på å skape sitt eget begrepsapparat, ofte gjennom en slags vitenskapeliggjøring av hverdagslige ord, der for eksempel ordet «skakkjørt» er et av de viktigste. Grinde bruker dette ordet for å beskrive hvordan det moderne mennesket står i et «misforhold» til et mer naturlig – i betydningen biologisk og psykologisk – forhold til seksuell utfoldelse, og legger skylden delvis på religiøs moral og delvis på krav fra det moderne storsamfunnet. Dette er det jo ikke så vanskelig å være enig i, og et stykke

«Forfatterens oppskrift for et lykkeligere samfunn er ikke akkurat sprengstoff.»

BJØRN GRINDE
Kunsten å redde verden med SEX
Vega forlag, 2023
314 sider
Veil. pris: kr 349

på vei er jeg positiv til den litt lekende stilen til forfatteren. Det finnes også en rekke gode og lett utfordrende perspektiver på alt fra pornografi til metoo i boken.

Etter hvert blir imidlertid Grindes sterkt forenklete forklaringer, i kombinasjon med idiosynkratiske ny-ord, ganske problematiske. Selv i kontekst fremstår det etter mitt syn ganske uforvarlig å skrive at «mye aktivitet i 'selvhevdelses-gener' gir autisme, for lite av disse eller for mye 'samhandlings-gener' gir schizofreni». At en av forfatterens hovedkilder – som forfatteren «fortsatt anser som en av de beste bøkene om sex noensinne» (*Patterns of Sexual Behaviour* av Ford og Beach), er mer enn 70 år gammel, er ikke i seg selv et problem, siden god kunnskap ikke går ut på dato. Forfatterens egen katalog over kulturantropologiske alternativer til våre dagers seksualmoral er også frisk lesning

– med eksempelet med en mor som suger sin sønns penis, som både innledende og avsluttende kron eksempel i boken. Når jeg er kritisk til denne tråden i Grindes bok, er det ikke på grunn av noe moralsk anstøt over eksemplene han løfter frem, for diskusjoner om kulturell og historisk relativisme i moralske spørsmål synes jeg alltid er interessant. Men: Det er problematisk når Grinde bruker, om ikke anekdotiske, så i hvert fall partikulære, antropologiske unntak som grunnlag for å snakke om hvordan vi kanskje egentlig burde innrettet vårt samfunn. Spesielt siden kjernepunktet i hans argumentasjon er: «Antagelig var situasjonen bedre i steinalderen» (min kursiv). Dessuten fremstår noen av forfatterens spekulasjoner – om enn underholdende – vel spekulative, som for eksempel at store, fristende kvinnebryster på tobente er en evolusjonær erstatning for firbentes struttende rumpe.

Boken blir underveis stadig mer fragmentert i sin skriveform og fremstår mer som en løs katalogisering av forfatterens vidtrekkende interessefelt. Det inntrykket forsterkes av den som oftest helt vilkårlige bruken av forfatterens egne fotografier. Bildene er nok ment som delvis humoristiske innslag, men samlet sett tilfører de ikke teksten noe. Jeg strever dermed med å finne noen egentlig konstruksjon av en argumentasjonsrekke i boken: Avstanden mellom de underholdende skildringene av dyreverdenens mangfoldige former for sex og bokens avsluttende og svært konkrete innspill til en ny seksuell verdensorden er rett og slett for stor. Og selv om forfatteren skal berømmes når han i bokens avslutning tar en nesten Michel Houellebecqsk holdning til selvutlevering av sine egne erfaringer fra en økolandsby med «polyamori som livsanskuelse», er hans oppskrift for et lykkeligere samfunn ikke akkurat revolusjonær («hjelp folk å unngå negative følelser knyttet til sex, inkludert de som er relatert til kroppspress»). Provokasjonene han legger opp til («forandre reglene for minstealder knyttet til sex»), er også, når alt kommer til alt, ganske tannløse.

AV KJETIL VIKENE

Kritikernes favorittbøker

Siri Lindstad

ANNE SVERDRUP-THYGESON

Skogen – om trær, folk og 25 000 andre arter

Kagge

Jeg har lest om skogs-terapi, der man tilbyr såkalte skogsbad – langsomme vandringer i naturen, med alle sanser åpne. Målet er å få større kontakt med både naturen, seg selv og øyeblikket her og nå. Slik virker *Skogen* på meg. I

all sin solide faglighet og sitt kamprop for et mindre intensivt skogbruk er denne boken for meg først og fremst en litterær opplevelse, og også en utvidelse av blikket mitt når jeg går i skogen. Hva ser jeg? Etter å ha lest denne ser jeg både hogst og huldre, truede arter og trerøttenes hemmeligheter.

KETIL SLAGSTAD

Det ligger i blodet

Press

Kanskje gjorde *Det ligger i blodet* ekstra inntrykk på grunn av tiden vi lever i, der vi ser ut til å streve med å beholde troen på oss selv og hverandre. Slagstads fortelling om den norske hiv-historien gir nemlig håp om hva vi kan få til sammen. Ikke

at han forskjønner lidelsen som rammet dem som ble smittet i årene før 1996, da bremsemedisinene kom. Nei, de må ha levd i et sant helvete. Men Slagstad får løftet fram hvordan medisinerne og menigmenn, majoritetssamfunnet og minoritetene i *felleskap* snublet seg fram i kampen mot hivviruset. Det gjør godt å lese.

HENRIK TREIMO, LARS RISAN, KETIL GJØLME ANDERSEN, MARIANNE LØKEN OG TORHILD SKÅTUN (RED.)

Tingenes metode – museenes kunnskapstopografi

Museumsforlaget

Hvordan bringer vi fram forsket kunnskap ut til folket? Få steder diskuteres dette heftigere enn i museumssektoren, der ulike fagfolk nærmest framstår som motstandere. Derfor er det så givende å lese denne boken, som tegner opp

en modell som framstår som befriende lite hierarkisk for hvordan kunnskap kan skapes i museene. All forskning er utforskning, men all utforskning er ikke forskning, er et stikkord. Hensikten er å holde samtalen rundt den framforskete kunnskapen åpen og levende, og hvem kan være uenig i at det er viktig?

Kjetil Vikene

ELLING ULVESTAD

Homo sapiens alienus – essays i biologiens og medisinsens filosofi

Fagbokforlaget

Grunntonen i denne boken er at den mekanistiske forståelsen av mennesket – som har sørget for enorme fremskritt i de medisinske vitenskapene – samtidig har gjort at mennesket *selv* har kommet ut av syne. Dette er et tap, ikke bare

for mennesket, men også for vitenskapen, mener Ulvestad, som i stedet ønsker seg et holistisk perspektiv, rett og slett fordi dagens medisin ofte kommer til kort i forståelsen av menneskets kompleksitet. Boken legger på glimrende vis opp til en opplyst samtale på tvers av filosofi, psykologi, sosiologi og medisin.

KÅRE DAHL MARTINSEN

Økonomisk krigføring

Cappelen Damm Akademisk

En ganske skremmende tilstandsrapport om verdens pågående geopolitiske kriger, med hovedfokus på maktkampene mellom Kina, USA og EU. Med Russlands overgrepsskrig mot Ukraina som utgangspunkt gir boken oss en

svært presis innføring i komplekse sikkerhetspolitiske og økonomiske sammenhenger. Boken gir på den ene siden en god oversikt over de ulike organisasjonene, handelsavtalene og politiske konstellasjonene som virker i verden, og på den andre siden den storskala krigføringen innen miljø, genforskning og kunstig intelligens, som ikke er så synlig på avisenes forsider.

ANNELIN ERIKSEN

Evighetsmennesket. Om teknologi, vitenskap og uødélighet

Universitetsforlaget

Boken skildrer aktører og prosjekter knyttet til transhumanistiske forsøk på å unnsnippe døden ved hjelp av vitenskap og teknologi, med særlig fokus på nedfrysning av mennesker og forsøk på digitalisering av faktiske menneskers

bevissthet. Boken er usedvanlig fri og ledig i formen, uten at det virker rotete. Det som ved første øyekast virker som beskrivelser av eksentriske fenomener i randsonen, framstår etter hvert som en ganske utbredt kulturell endring i vår forståelse av hva det vil si å leve – og å dø.

fra 2023

Her er de beste sakprosa- og fagbøkene fra 2023 ifølge Forskerforums kritikere. De har valgt favoritter blant bøkene de selv har anmeldt.

Andreas Ervik

INGA STRÜMKE

Maskiner som tenker. Algoritmenes hemmeligheter og veien til kunstig intelligens

Kagge

Utfordringene og fremtidsvyene rundt kunstig intelligens har preget årets samfunnsdebatt. Hvordan bør vi ruste oss for utviklingen, hvilke problemer er presserende, og hva er virkelighetsfjerne sci-fifabuleringer? Strømke

har svaret på dette og mer til. Teknisk presisjon og formidlingsglød avmystifiserer maskinlæring og viser hvor viktige menneskelige vurderinger forblir for maskinens evner. Denne motgiften mot overvurdering av kunstig intelligens bør leses.

RANNVEIG BEITO SVENDBY

Inkluderende undervisning i høyere utdanning. Oppstartsguide med inkluderende strategier for undervisere

Cappelen Damm Akademisk

Undervisning kan være utfordrende for studenter med funksjonsvariasjoner og for undervisere som skal legge til rette for dem. I ellers overlesede undervisningsplaner kan dette fremstå som ekstraarbeid. Godt da at Svendbys oppstartsguide er kort nok til å leses på en ettermiddag og oversiktlig nok som oppslagsverk. For undervisere er ikke boka bare en dyd av nødvendighet, den vil forbedre undervisningsnivåene dine.

Aasne Jordheim

JØRN ØYREHAGEN SUNDE

Kongen, lova og landet

Kagge

De fattige blir prioritert i Landsloven av 1274, Norges første riksdekkende lov. På svært medrivende og inkluderende vis forteller rettshistoriker Jørn Øyrehagen Sunde om hvordan dette kunne ha seg. Vi får et portrett av

Magnus Lagabøter, kongen bakom denne loven og en det tidligere er skrevet lite om. Nøkkelen til å forstå ligger i utdannelsen hos fransiskanerne, påstår Sunde, og så får leseren være med inn i detektivjakten som viser dette – som ender med et nytt bilde av kong Magnus. Der andre har sett veikhet, ser Sunde en mild og from jernvilje.

MARIT RUGE BJÆRKE

OG KYRRE KVERNDOKK

Fremtiden er nå.

Klimaendringenes tider

Scandinavian Academic Press

I vår tids mest presserende spørsmål, som selvsagt handler om klimakrisen, endres vår forståelse av fenomenet *tid*, og også historie, er utgangspunktet for denne boka. Det er fordi geologiens svært lange tid bringes inn i det

dagsaktuelle. På en lettfattelig og presis måte viser forfatterne hvordan dette kan føre til en deterministisk tankegang, som dermed står i fare for å utelukke håp. Foruten sakens viktighet anbefaler jeg boka fordi den byr på et interessant møte mellom humanistisk forståelse og naturvitenskapelige begreper.

Ida Jahr

JON RØYNE KYLLINGSTAD

Rase. En vitenskapshistorie

Cappelen Damm

Årets beste bok, Jon Røyne Kyllingstads *Rase. En vitenskapshistorie*, viser hvordan ideer og begreper oppstår som løsninger på politiske problemer og samtidig oppnår en «egentyngde». Rasebegrepet var en løsning

på hvordan man kunne argumentere for at alle mennesker var like mye verdt, og samtidig at det var i orden å utnytte *noen av dem* til slavearbeid i industriell skala. Boka viser hvilke diskusjoner rasetenkningen var et argument i, samtidig som vitenskapen – og begrepet selv – la føringer for hvordan tenkningen kunne utvikle seg videre.

Agnetha Thormodsdatter

ELLEN VISTE

Vindens historier – om luften i verden, og alt den fører med seg

Bonnier Norsk Forlag

Når bokåret skal oppsummeres, er det verd å trekke fram Ellen Vistes *Vindens historier*. Gjennom poetiske skildringer og overraskende krumspring fører hun oss gjennom et imponerende antall historier. Present er meteorologien, både i et historisk perspektiv og hva

den er opptatt av i dag. For eksempel får vi vite at Columbus og Vasco da Gama oppdaga mer enn land på sine reiser. Vi kan lese om hvordan regndråper avslører at vinden har frakta dem over store avstander, og at lufta vi puster inn, bærer historier som gjør oss ett med våre forfedre. Det er nesten magi.

Gull verdt for vårt land

Trond Giske utnevnte 13 statsstipendiater. Valgerd Svarstad Haugland utnevnte 17. Nå har det ikke kommet nye siden 2019, og bunnen er nådd, skriver kronikkforfatterne.

Det skal være et politisk mål her i landet at flest mulig skal sikres en trygg økonomi gjennom faste ansettelser. Men én gruppe regnes visst ikke med: frie kunstnere og frie forskere, kreative personer som også betyr et kritisk, intellektuelt potensial til gagn for demokratiet. Det handler om høyt kvalifiserte folk som arbeider langsiktig på ulike felt. I stigende grad lever de på usikre inntekter, for eksempel tidsbegrensede stipender, uten garanti for at disse blir fornyet.

Fra «lønn» til «støtte»

Statsstipendordningen har vært av grunnleggende verdi for de frie kunstnere og forskere som har oppnådd statsstipend. I de siste retningslinjene for ordningen defineres et statsstipend som «en støtte til personer innenfor tverrfaglige eller uvanlige arbeidsfelt av samfunnsmessig betydning». Hvorfor unngår man ordet *lønn* og omtaler et statsstipend som «støtte»? Det er i denne sammenheng verdt å minne om at de tidligere kunstnerlønnene alltid er blitt omtalt som «lønn» eller «gasje», altså lønn for arbeid, utført av kvalifiserte, arbeidsføre personer. Et statsstipend hører dessuten hjemme i lønnsregulativet og dreier seg *ikke* om en form for understøttelse eller trygd.

Siste gang nye statsstipendiater ble foreslått, var 1. januar 2019. Til sammenlikning kan det nevnes at i løpet av fire år som kulturminister utpekte Valgerd Svarstad Haugland 17 statsstipendiater, av dem 6 fra 2004. Etterfølgeren, Trond Giske, utpekte 13 på fire år. Siden er det gått nedover. Nå er bunnen nådd. Ingen ny statsstipendiat er foreslått for årene 2020, 2021, 2022 og 2023. Det er heller ikke foreslått nye fra januar 2024. I 2023 er det kun 11 statsstipendiater igjen. Behovet for ordningen har imidlertid steget for hvert år.

Uverdigg

Statsstipendiatordningen ble opprettet i 1876 for at kulturarbeidere skal ha økonomisk sikkerhet, også om de for eksempel mangler institusjonstilknytning. At ordnin-

av **DAGNE GROVEN MYHREN**
på vegne av 24 statsstipendiater

Hallvard Bjørgum, Lars Borgersrud, Hans Kr. Bukholm, Anne Karoline Frogner, Anne Helgesen, Ørnulf Hodne, Helge Hognestad, Britt-Karin Larsen, Helgard Mahrtdt, Nina Karin Monsen, Else-Britt Nilsen, Bodil Irene Nordjorde, Else Rønnevig, Annemor Sundbø, Thorvald Steen, Arild Stubhaug, Wera Sæther, Mette Tronvoll, Geir Uthaug, Jan Erik Vold, Peter Normann Waage, Torunn Ystaas, Knut Ødegård

gen nå forsømmes for femte år på rad, gjør det naturlig å spørre hvordan det kan ha seg at politikerne ikke lenger later til å forstå at driftige, selvstendige mennesker som sprenger A4-formatet, men som dekker et vidt spekter innen kulturlivet, kan ha behov for trygg økonomi. Det dreier seg om alle typer kulturarbeidere, fra litteraturforskere til folk som utforsker og ivaretar materielle og/eller åndelige kulturverdier fra ulike felt (deriblant bidrag fra for eksempel samer, tater, skogfinner og diverse innvandrere i nyere tid), sosialantropologer, uavhengige dokumentarfilmskapere, alle typer skrivende folk, billedkunstnere, skapende og utøvende musikere og mange flere. Ikke sjelden representerer de tverrfaglighet. Vårt samfunn kan ikke være slike mennesker foruten, og det er uverdigg for en kultur nasjon å sette den typen folk i en situasjon *der de konstant må leve med økonomisk utrygghet*.

Statsstipendiatordningen er i ferd med å usynliggjøres. Det later til å ha sammenheng med en tenkning som vektlegger effektivitet og lønnsomhet på kort sikt. Tenkemåten opptrer gjerne sammen med pluss-ord som dekker over at det kan dreie seg om noe nær det motsatte av hva det framstår som. Som for eksempel at den akademiske frihet er innskrenket gjennom år. Innføringen av «kvalitetsreformen» ved våre universitet har blant annet ført til at de frie studier er en saga blott.

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no. Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

Humaniora i fare

For over 60 år siden ble de livsvarige kunstnerlønnene avviklet. Nå er også garantiinntekten borte. *Men statsstipendiatordningen finnes fortsatt, og må brukes slik den er ment.* Det ser ut til at politikerne må bringes til å forstå til fulle hva denne livsviktige og tradisjonsrike ordningen betyr. Den sikter vidt innen kunst og forskning og sikrer arbeidsvilkår for verdiskapere og verdivernere som gir langt mer enn de eventuelt mottar. Ordningen er viktig også for institusjoner som arbeider med tilgrensende felt, ja, for samfunnet som helhet. Den ivaretar en kraftkilde for fagområder som er blitt svekket ved universitet og høyskoler. Realfagene og teknologifagene har dessuten frie institusjoner som ikke er pålagt undervisningsplikt og administrasjon og kan satse hundre prosent på det faglige (for eksempel SINTEF). Flere har pekt på en årelang skjevfordeling av statlige midler som innebærer at humaniora, det vil si verdifagene, har vært nedprioritert. Stillinger trekkes inn. Teatervitenskap og musikkvitenskap utarmes. Også de store litteratur- og språkfagene og historie og filosofi lider, mens teknologiske fag prioriteres på bekostning av verdifagene. Og det i en tid da det tales høyt og ofte om menneskerett og menneskeverd. Det er helt avgjørende at det menneskelige aspektet ivaretas og balanserer den teknologiske utvikling.

Minstepensjon

Statsstipendiatordningen fikk imidlertid et løft i 1999. Da ble det bestemt at alle statsstipendiater skulle inn i lønnsregulativet. Vedtaket trådte i kraft fra og med januar 2000. Statsstipendiatene selv ga støtet til at ordningen ble tatt opp som tema av Inge Lønning i Stortingets spørretime i 1999. På den tid var Anne Enger Lahnstein kulturminister.

«Vårt samfunn kan ikke være slike mennesker foruten.»

Hun viste handlekraft til gagn for statsstipendiater som hadde hatt små, livsvarige fastsum-stipender. Dessverre ble det også vedtatt at statsstipendene skulle opphøre å være livsvarige. Men det kunnes forsvares med at vi hadde fått folketrygd i 1972. Det ble videre bestemt at pensjonsalderen for statsstipendiater skulle være 67 år. Én konsekvens av den nye ordningen kom uheldigvis ikke med i regnskapet. Man glemte, eller så bort fra, at mange statsstipendiater gjerne kommer så sent inn i ordningen at de ved 67 år ikke har rukket å opparbeide tilstrekkelig pensjon. En god del statsstipendiater ville uvegelig ende opp som minstepensjonister, hvilket vi har sett eksempler på i ettertid. Statsstipendiaterne gjorde umiddelbart oppmerksom på misforholdet, men ble ikke hørt.

Fortsetter etter fylte 67 år

I dag betraktes en årslønn på kr 800 000 som øvre del av normlønnen for norske borgere. Det vil derfor være naturlig at statsstipendet heves til en årslønn på kr 600 000. Nå arbeides det dessuten for heving av pensjonsgrensa til 73 år. Det bør også komme statsstipendiater til gode. Ettersom statsstipendiater for en del også var, og er, medlemmer i Norske statsstipendiater lag i Forskerforbundet, tok Lars Petter Eriksen, daværende jurist i Forskerforbundet, plasseringen på lønnstrinn og pensjonsspørsmålet for statsstipendiater opp i et brev. Han foreslo blant annet *pensjonssikring* for statsstipendiater. Myndighetene tok ikke hans grundige redegjøring til følge. Man kunne også ha lagt vekt på at statsstipendiater ikke nedlegger sitt arbeid ved 67 år, men fortsetter sitt samfunns-gagnlige virke så lenge de er i stand til det.

Døve ører

Det virker som om politikerne ikke vil tilkjenne statsstipendiater de samme rettigheter som en gjennomsnittlig arbeidstaker i Norge har, uansett hvor mye hun eller han måtte utføre av gagnlig arbeid. På statsstipendiatenes årsmøte 24. november 2023, der også Forskerforbundet var representert, kom det opp forslag om at den totale problematikk rundt statsstipendiaterordningen igjen må bli tema i Stortingets spørretime. Politikerne må få all den opplysning som trengs, så de til bunns forstår hva statsstipendiaterordningen innebærer, og hvor uunnværlig den er for vårt land. Forskerforbundet har høsten 2023, liksom mange ganger før, påtalt forsømmelsen av ordningen i brev til Stortingets familie- og kulturkomité. Tidligere og nåværende statsstipendiater har også lenge talt for døve ører. Det er på tide at statsstipendiaterordningen blir forstått og ivarettatt for alt den er verdt, på høyeste hold.

Gjesteskribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er John Peter Collett, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og **Lorenz Khazaleh**.

Sensur på tysk

Det er bra å kunne norsk i Tyskland. Hvis du kan norsk, får du vite saker og ting den gjengse tysker aldri hører om. At for eksempel ikke bare israelerne, men også palestinerne, er mennesker med navn som lider under krigen. På norsk får israelske maktmennesker kritiske spørsmål fra journalister. Journalister og forskere får lov til å bruke ord som «okkupasjon», «apartheid» og «folkemord» i forbindelse med Israel, og de diskuterer ulike posisjoner uten frykt for å bli kansellert. Ingen risikerer konfrontasjoner med politiet når de går i demonstrasjonstog, bruker palestinaskjef og roper «våpenhvile nå!».

Med norskkunnskapene mine fortsatt i noenlunde god behold slettet jeg de tyske nyhetsappene på telefonen og startet morgenen med nyheter på norsk isteden. Nå blir jeg kanskje kvitt hodepinen som har plaget meg siden Hamas overfalt Israel 7. oktober og Israel svarte med en brutal krig. Hodepinen min som kommer av frykten for hvor Tyskland er på vei.

På grunn av Tysklands holocaust mot jødene har landet selvfølgelig et spesielt ansvar for Israel. «Aldri mer» betyr solidaritet med staten Israel og jøder i alminnelighet. Kritikkk av israelsk politikk blir avvist som uttrykk for antisemittisme. Jeg ble sjokkert over at både konservative og progressive medier følger denne offisielle linjen: Å lese tyske nyheter om Israels krig mot palestinerne er som å lese rus-

siske nyheter om Russlands krig mot Ukraina.

Forskerne som har ytret seg på tysk, har vært like lydige. Selveste Jürgen Habermas, Tysklands mest kjente filosof, er ikke noe unntak. Selv etter en måneds krigføring og ti tusen drepte palestinere uttrykte han sin støtte til Israel og skrev at Israels krig er legitim. En av mine fagfeller, antropologiprofessor Susanne Schröter, gikk enda lenger. I intervjuer og innlegg sauset hun sammen Israelstøtten med tirader om «muslimenes jødehat», Tysklands «mislykkede innvandringspolitikk» og «antisemittismen» i postkoloniale teorier. Postkoloniale studier deler nemlig, ifølge henne, verden inn i onde vestlige overgripere og ikke-vestlige ofre, blant annet muslimer. Derfor finnes det en allianse mellom «postkolonialt indoktrinerte akademikere» og islamister! Schröter er leder av et stort forsknings-senter om «Global islam» ved Universitetet i Frankfurt og en av de mest etterspurte «islam-ekspertene» i tyske medier.

Forskere med avvikende synspunkter er tause eller holder en lav profil. Den offisielle uttalelsen til den tyske antropologiforeningen er forholdsviss modig: De uttrykker sin solidaritet både med israelerne og med palestinerne. Samtidig advarer de mot den økende antimuslimske rasismen i Tyskland. For å få tak i mer opposisjonelle stemmer på tysk må man søke seg fram til nisjenettsteder som nett-magasinet *Qantara.de* og

AV **LORENZ KHAZALEH**
sosialantropolog og for
tiden tysklærer i Tyskland

Geschichte der Gegenwart. Der diskuterer forskere, blant dem mange jøder, en ny kosmopolitisk minnepolitikk. Burde ikke «aldri mer» bety aldri mer rasisme, aldri mer krig og folkemord, uansett hvem det gjelder? Bør ikke tyskernes solidaritet gjelde alle mennesker på kloden?

Hvor er Tyskland på vei, lurer jeg på i disse mørke desemberdagene, når pro-palestinske stemmer blir kriminalisert, når rettighetene dine (oppholdstillatelse, tilgang til tysk statsborgerskap) nå blir avhengig av din mening om Israel? Når man samtidig tar i betraktning at høyreekstreme, rasistiske Alternative für Deutschland er blitt Tysklands nest største parti? Nesten alle bekjente med internasjonal bakgrunn – muslimer eller ikke – har sagt noe lignende til meg i det siste. At de verken føler seg trygge, velkomne eller hjemme i Tyskland lenger. Mediene har også begynt å skrive om den nye fremmedgjøringen. Men ikke på tysk.

«Forskerne som har ytret seg på tysk, har vært like lydige. Selveste Jürgen Habermas, Tysklands mest kjente filosof, er ikke noe unntak.»

Mitt forsøk på å oppnå en femte doktorgrad

Denne historien er ikke uten humoristiske sider. Likevel lurar jeg på hvilke rettigheter en som sender inn en avhandling, har, skriver Rune Elvik.

Jeg har fire doktorgrader. Er ikke det nok? Jo, det er det. Men jeg har alltid hatt glede av å oppnå, og feire, akademiske prestasjoner. Sommeren 2022 kom tanken ganske brått over meg om jeg ikke hadde stoff til en femte avhandling. Problemet var å finne noe jeg ikke hadde skrevet avhandling om før. Jeg fant fram seks artikler om risikofaktorer for trafikkkulykker. Artiklene var publisert i perioden 2015–2019. Alle var publisert i Accident Analysis and Prevention, og jeg var eneforfatter av alle. Innholdet i artiklene overlappet overhodet ikke med temaene for mine tidligere avhandlinger. Så jeg skrev en innledning til artiklene og satte dem inn i et større perspektiv. Etter at min mest kritiske leser, Peter Christensen, hadde lest og kommentert dette, sendte jeg det til Psykologisk fakultet ved Universitetet i Bergen.

«Kunne ikke bedømmes»

Etter å ha mast på dem et par ganger fikk jeg til slutt opplyst at universitetet ikke anså seg i stand til å bedømme avhandlingen. De hadde ikke folk med den rette faglige bakgrunn. Jeg tillater meg å tvile på dette. Ifølge forskriften for dr.philos.-graden ved Universitetet i Bergen skal avhandlinger bedømmes av en komité på tre medlemmer,

hvorav to utenfor universitetet og minst én fra utlandet. Universitetet trengte derfor bare å stille med ett medlem til en komité på tre. Men jeg innrettet meg etter beslutningen.

Mitt neste forsøk var Universitetet i Stavanger. Der sendte jeg avhandlingen til en bekjent som jeg hadde publisert en artikkel sammen med. Han sa at han skulle sende saken videre i systemet. Etter nokså kort tid fikk jeg et svar om at avhandlingen ikke kunne bedømmes fordi den handlet om det samme som mine tidligere avhandlinger. Svaret var ikke utdypet eller begrunnet, men tatt i betraktning hvor fort det kom, tillater jeg meg å tvile på at Universitetet i Stavanger hadde gått gjennom mine tidligere avhandlinger og kommet til at den siste handlet om det samme som de fire første. Jeg hadde ved innsendelse av avhandlingen forklart at den ikke handlet om det samme som de tidligere.

Ja vel. Alle mine avhandlinger handler om noe som har med trafikk-sikkerhet å gjøre. Trafikk-

sikkerhet er ikke et stort fag, men stort nok til å gi rom for noen spesialiteter. Å si at avhandlingen handler om det samme, blir nesten som å si: «Dette er fysikk. Det handlet også din forrige avhandling om.»

Plikt til å bedømme?

Men jeg protesterte ikke. I stedet la jeg vekk saken og slo meg til ro med at det ikke ville bli noen femte doktorgrad. Etter en stund kom jeg på at man i Danmark skiller mellom ph.d.-graden og doktorgraden. Jeg hadde ph.d.-graden fra Aalborg universitet fra 2007, og jeg tillater meg – i motsetning til danskene – å regne den som en doktorgrad. Vel, uansett leste jeg forskriften for doktorgraden ved Aalborg universitet og sendte inn avhandlingen til en bekjent der. Men nå ble jeg rammet av uflaks. Det viste seg at instituttet min kontaktperson arbeidet ved, skulle legges ned, og han var opptatt med å finne ut hvordan han kunne sikre seg og sine kolleger fortsatt jobb ved universitetet. Det endte, i desember 2023, med at kun tre medarbeidere ved hans institutt fikk fortsette ved universitetet. Gitt at disse har undervisningsoppgaver, mente han at de var for få til å bedømme en avhandling. Jeg sa meg enig i det.

Denne historien er ikke uten humoristiske sider. Likevel lurar jeg på hvilke rettigheter en som sender inn en avhandling, har. Har vedkommende noen rettigheter i det hele tatt? Sannsynligvis ikke. Jeg tror ikke at et universitet har plikt til å bedømme en avhandling. De kan rett og slett nekte å gjøre det, og man kommer ikke langt med

å protestere. Det har jeg da heller ikke forsøkt å gjøre.

Lykkelig behandling

Ikke desto mindre sitter jeg dessverre igjen med et inntrykk av at verken Universitetet i Bergen eller Universitetet i Stavanger i det hele tatt behandlet saken. De bare avsluttet den med en formalistisk begrunnelse. I våre dager avlegges vel omtrent alle doktorgrader innenfor rammen av programmer universitetene selv styrer. Einstøinger fra provinsen som uanmeldt dukker opp med en avhandling, er det ytterst få av. Men forskriftene åpner fortsatt for denne muligheten – i alle fall på norske universiteter.

Det er verre enkelte steder i utlandet. Jeg prøvde meg en gang ved London School of Economics og ble i klare ordelag fortalt at jeg var komplett idiot hvis jeg trodde at det var mulig å disputere der uten å ha vært doktorgradsstudent der. Vel, den avhandlingen – min fjerde – fikk en lykkelig behandling ved NTNU.

Jeg kommer ikke til å gjøre mer med min femte avhandling. Jeg lever godt med fire. Dette var bare et innfall jeg fikk en sommer. Men jeg må innrømme at jeg håper at noen ved Universitetet i Bergen og/eller Universitetet i Stavanger leser dette og tenker seg om en gang til.

Jeg har for øvrig redigert sammen stoff som holder til en sjettede avhandling. Men en erfaring rikere har jeg ikke tenkt å prøve å levere inn dette som avhandling noe sted. Jeg vil i stedet prøve å få utgitt det som bok. Går ikke det, skal jeg nok klare å få det utgitt som en TØI-rapport. Med tid og stunder. Boksporet må gås opp først.

«Jeg må innrømme at jeg håper at noen ved Universitetet i Bergen og/eller Universitetet i Stavanger leser dette og tenker seg om en gang til.»

ALDRI ANNA ENN SPRÅK

Nesten professor

Er det ikkje fortærande å alltid vere i skuggen?

Då eg studerte, fanst det ein og annan dosent ved dåverande Universitetet i Trondheim. I den grad nokon av oss studentane ante kva det var, trur eg det maksimale kan ha vore ei førestilling om at dei ikkje var heilt professorar. Den aninga var rett, men dosentane har vore noko anna enn professor på to ulike måtar i to periodar. Den som les, får sjå.

Kva er ein dosent? Doser for oss, ekspertar.

VÅGE: På same måte som professor og amanuensis kjem dosent frå akademias lingua mater (morsmål, journ.mrk.), latin. Ordet har kome til norsk via tysk og dansk-norsk. Heilt sidan vi fekk eit universitet i Christiania i 1811, har vi hatt dosentar. Dette er språkvitskapleg snadder: Ordet dosent er presens partisipp av dosere. Stillingstittelen skildrar ein aktivitet, å *dosere*, akkurat som studentar *studerer*. Vi seier ikkje at nokon professorerer. På latin var dosere å undervise, lære bort, og ligg slik tett opp til tydinga på norsk. I Noreg er det å førelese ein konnotasjon.

– På norsk er dosent ein som underviser studentar, altså vaksne. Var det slik på latin òg?

VÅGE: Eg finn ikkje noko om at å dosere på latin var spesifikt for vaksne.
– Men då ordet kom til norsk, var «dosent» eit ord for lærar som var ledig?

VÅGE: I ordbøker frå 1800-talet er iallfall dosent avgrensa til den akademiske stillinga og ikkje andre lærarar.

To ulike klatreruter

På dette punktet må eg kome inn med ei fortetta historisk framstilling. Det vert ikkje plass til alle krinkelkrokar, og ein hovudkrinkelkrok er fenomenet «høgskuledosent». Dei som vil lære seg meir, kan slå opp på dosent i dei to kjeldene eg sjølv har brukt mest, Store norske leksikon og Wikipedia.

Dosent var frå 1800-talet av ei lågare vitskapleg stilling enn professor. Medan professorane var embetsmenn utnemnde i statsråd, var dosentane tenestemenn og hadde lågare løn. Denne stillingstypen vart fasa ut på slutten av 1900-talet, men dosenten var ikkje død. I 2003 innførte styresmaktene stillingstypen undervisningsdosent. Som tittelen indikerer, låg vekten på undervising, og dette er ein nøkkel. Sjølv om tittelen i 2006 vart krympa til berre «dosent», var innhaldet i stillinga annleis enn den opphavlege frå 1800-talet. Då hadde dei, noko forenkla sagt, dei same oppgåvene som professorar, men var underordna dei i hierarkiet. No er dei sideordna med professorane, og dei er på toppen av kvar si klatrerute. Ein fyrsteamanuensis har jamn fordeling mellom forskning og undervising, og kan rykke opp til professor. Ein fyrstelektor har større vekt på undervising og pedagogiske kvalifikasjonar, og lågare krav til vitskapleg kompetanse. Hen kan rykke opp til dosent. Dersom dette partiet vart for langt og kjedeleg for deg, lesar, må du tenkje på underhaldningsverdien i dei vitskaplege artiklane du les.

Draumen om likeverd

– Er det ikkje ein noko dristig måte å lage ein tittel på? Det opnar for forveksling eller at nokon kjenner seg opp- eller nedgradert?

KRISTIANSEN: Det var iallfall ein god buffer i tid mellom dei to

MARITA KRISTIANSEN er terminolog ved Termportalen, Universitetet i Bergen og leiar for Språkrådets fagråd for fagspråk og språk i samfunn og høgere utdanning.

OLE KRISTIAN VÅGE er terminolog ved Nasjonalt senter for helsefagleg terminologi i Direktoratet for e-helse.

Her uttalar dei seg berre på vegner av seg sjølve.

Kva ord eller språkspørsmål bør vi ta opp i språkspalta?
Send framlegg til kjetil.brottveit@forskerforum.no.

tydingane. Eg veit ikkje om det finst aktive dosentar av den gamle typen, det måtte kanskje helst ha vore «dosent emeritus».

– Kjenner de til noko tilsvarande, at ein tittel som har vore trekt tilbake, kjem att med nytt innhald?

VÅGE: Ikkje direkte, men lektortittelen har òg vore i utvikling. Før hadde vi lektorar både i akademias og i vidaregåande skule. No heiter det enten universitets- eller høgskulelektor i academia, medan berre «lektor» er reservert for vidaregåande.

KRISTIANSEN: Når det gjeld undervisningsdosent, som har vorte til berre «dosent», var det nok frå starten eit behov for å kunne markere to ulike innhald i dosentstillingane. Slike forledd kan ein kvitte seg med når ein ikkje har behov for dei lenger.

– Men sist snakka vi om at det ikkje var så lett å droppe «fyrste» i fyrsteamanuensis sjølv om amanuensane er nesten borte?

KRISTIANSEN: Her vert det motsett. Amanuensis hadde lågare status enn fyrsteamanuensis. Den nye dosenten skal vere på nivå med professoren og har ei vel så flott stilling som den tidlegare.

– Formelt, men kan hende ikkje symbolsk? Forsking ragar ofte høgare enn undervising i status, og her er det ein interessekamp. Dosentane har til og med starta si eiga foreining.

KRISTIANSEN: Liksom universitets- og høgskulelandskapet endrar seg, med stadig fleire universitet, er stillingane – og statusen dei har – òg i ein viss flyt. Teljekantsystemet, med sterk vekt på kor mykje og kor ein har publisert, er på veg ut, medan føringar om at undervising skal ha større vekt, er på veg inn. Det kan føre til at vi ser på dei to stillingane som meir likeverdige enn vi har gjort før.

– Til slutt: Vel er dosenten ei bitter hårsbreidd frå å vere professor, men å dosere kan ha noko lett arrogant over seg?

VÅGE: Ja, men ein dosent treng ikkje dosere på ein arrogant måte, og ein professor treng ikkje vere professoralt distré. Sjølv er eg distré utan å vere professor.

Ver skånsam

Ja visst er det ein joletefest. Dei kvite frakkane plasserer oss i noko som har med helse å gjere, og at det kjem i Forskerforum, plasserer oss innanfor helseutdanning. Kor kan det vere? Jo, i Geitmyrsveien i Oslo. Kva kan det då vere? Dåverande Norges Tandlægehøiskole, nærare bestemt barneavdelinga. Høgskulen vart stifta i 1905 og gjekk i 1959 inn i Universitetet i Oslo som Det odontologiske fakultet.

Biletet er teke i 1932 og tilhøyrrer Museum for universitets- og vitskapshistorie ved Universitetet i Oslo. Dei vaksne er studentar og tilsette ved høgskulen, og blant dei ser vi Herman Bugge-Paulsen (nr. 3 frå høgre) og Guttorm Toverud, nr. 4 frå venstre). Sistnemnde var ifølgje Store norske leksikon sett på som «barnetannpleiens far». SNL skriv: «Han var hele sitt liv glødende opptatt av barns tannhelse og arbeidet først og fremst for å forebygge tannrâte, men var også svært opptatt av at tannlegene skulle gi barna en mest mulig skånsom behandling.»

Korleis var tannrøteforebygginga på akkurat denne joletefesten? Det er vanskeleg å seie, men glød for god handsaming av barn ser ut til å ha vore på plass.

Foto: ukjend fotograf / Museum for universitets- og vitskapshistorie

– Taper på alle fronter

Vitenskapelig ansatte i staten har siden 2015 hatt dårligere lønnsutvikling enn både tilsvarende jobber i det private, andre høyt utdannede i offentlig sektor, og ansatte i industrien. Det viser en fersk rapport fra Institutt for samfunnsforskning.

I perioden 2015–2022 er det en real-lønnsnedgang for alle grupper med høyere utdanning, og vitenskapelig ansatte i staten ligger nederst i lønnsfordelingen blant høyt utdannede i hele perioden. Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind mener rapporten blir et verdifullt kunnskapsgrunnlag for hovedoppgjøret i 2024.

– ISF har lagt fram et meget solid kunnskapsgrunnlag som må få betydning når partene møtes til forhandlinger om lønnsoppgjøret i staten. Kort oppsummert viser rapporten at de statsansatte med høyest utdanning taper på alle fronter, sier Lind.

Avtale med Norsk Tannpleierforening om dobbeltmedlemskap

Forskerforbundet har inngått avtale om dobbeltmedlemskap med Norsk Tannpleierforening. Det innebærer at du kan være medlem i begge organisasjoner uten å betale dobbel kontingent.

Avtalen gir ansatte ved statlige etater/ virksomheter, statlige og private forsknings- og høyere utdanningsinstitusjoner som er medlemsberettiget i begge organisasjoner, rett til dobbelt medlemskap uten å betale dobbel kontingent.

Forskerforbundet ivaretar dobbeltmedlemmenes interesser i alle saker av fagforeningsmessig karakter, så som lønnsforhandlinger, medbestemmelse, personalsaker, tillitsvalgtopplæring og forhold til hovedorganisasjonen. Vi vil også

ivareta dobbeltmedlemmenes interesser i generelle forsknings- og utdanningspolitiske spørsmål.

Norsk Tannpleierforening ivaretar dobbeltmedlemmenes faglige interesser.

Nytt studentstyre på plass

Forskerforbundets studentforening representerer studentmedlemmene i Forskerforbundet, og gir råd om studentpolitiske saker. Nylig møttes de til studentkonferanse i Oslo.

Studenter fra hele landet fikk faglig påfyll om blant annet studentpolitikk, psykisk helse og digitalisering. Det var også en fin anledning til å bli kjent med andre studenter og utveksle erfaringer.

På dag to ble et nytt styre valgt for 2023–2024. Victoria Alterskjær fra NTNU ble gjenvalgt som leder. Styret består av engasjerte studenter fra NTNU, UiO, OsloMet, NMBU og Høgskolen i Østfold, og de brenner blant annet for å øke studiestøtten og for å bedre det psykiske helsetilbudet til studenter.

Færre forskere er midlertidig ansatt

Hvert år utarbeider Forskerforbundet statistikk over andelen midlertidig ansatte i universitets- og høyskolesektoren, basert på institusjonenes egenrapportering til Statens database for høyere utdanning (DBH). Ny statistikk viser at andelen midlertidig ansatte ved universiteter og høyskoler går noe ned.

Fram til 2018 lå midlertidigheten blant vitenskapelig ansatte stabilt på rundt 20 prosent, men siden da har det skjedd en gradvis forbedring. I fjor var andelen midlertidig ansatte 15,7 prosent, og i år har andelen falt til 14,7 prosent.

– Dette er hyggelige tall, som vi tar med oss som en oppmuntring i det videre

arbeidet for flere faste forskerjobber. Det er mye som gjenstår, men dette viser at arbeidet vårt nytter. Hver eneste forsker og kunnskapsarbeider som sikres fast jobb, er en liten seier for oss, sier Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind.

Immaterielle rettigheter i arbeidsavtalen

Forskerforbundet oppfordrer våre medlemmer til å være særlig oppmerksom på avtaleklausuler om immaterielle rettigheter. Er du

i tvil om dine immaterielle rettigheter anbefales du å ta kontakt med din tillitsvalgte som bistår deg videre, sier Forskerforbundets advokat Hildur N. Nilssen (bildet).

Innholdet i klausulene må være forståelig for både arbeidstaker og arbeidsgiver, slik at rekkevidden av klausulene er klar både for arbeidstaker og arbeidsgiver.

Immaterielle rettigheter er typisk oppfinnelser, åndsverk, design og varemerker. Arbeidsavtalene regulerer ofte overføring av immaterielle rettigheter på en måte som er fordelaktig for arbeidsgiver (virksomheten) og på bekostning av arbeidstakers rettigheter.

Kontingentsatser 2024

Disse satsene gjelder for medlemskontingent til Forskerforbundet i 2024:

- Ordinært medlemskap – 549 kr./mnd.
- Redusert kontingent (under 50 % stilling) – 297 kr./mnd.
- Stipendiat, første års medlemskap – 137 kr./mnd., deretter 275 kr./mnd.
- Stipendiat, medlem før 1. januar 2022 – 297 kr./mnd.
- Ikke yrkesaktiv – 612 kr./år.
- Grunnforsikring – 198 kr./mnd.
- Studentmedlemskap – 250 kr. (engangssum, inkludert forsikring)

En fullstendig oversikt over våre kontingentsatser finner du på forskerforbundet.no/kontingent

FORSKERFORBUNDET

- er landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- har over 25 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede.
- arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

KURS OG SEMINARER

Tillitsvalgtopplæring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Vi tilbyr en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram: forskerforbundet.no/kurs.

VERV EN KOLLEGA

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

@forskerforbundet

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Mollestad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, nifu, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjøvstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UIT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovødie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara) | **SEKRETARIATET:** GENERALSEKRETÆR: Birgitte Olafsen.

STAB: Kommunikasjonsleder Lars Kolltveit, informasjonsleder Unn Rogamo, spesialrådgiver Synne Freberg | **ARBEIDSLIVSAVDELINGEN:** avelingssjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, spesialrådgiver Karl Folkenborg, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Åshild Olausen, forhandlingsjef Jorunn Solgaard, advokat/spesialrådgiver Ingvild Irgens-Jensen, seniorrådgiver Petter Sommervold, spesialrådgiver Lene Ståhl, seniorrådgiver Bjørn Sundøy | **JURIDISK AVDELING:** avelingssjef/advokat Mariann Helen Olsen, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Asmund Riegels, advokatfullmektig Balrin Kaur Bisal | **ORGANISASJONSAVDELINGEN:** organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, rådgiver Cecilie Frich, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl | **ADMINISTRASJONSAVDELINGEN:** administrasjonssjef Kjetil Mørk, seniorrådgiver Aina Nilssen, konsulent Magnus Prestaasen, rådgiver HR & administrasjon Ane Rinnaas Skuseth, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, seniorcontroller Lina Haugland, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, controller Sofie Myrland Kjellgren, fagansvarlig medlemservice Linda Pettersson, konsulent Trinlise Aikio, seniorkonsulent Hans Askildsen, seniorkonsulent Tore Sandnes

Hvem skal lede Forskerforbundet?

Hvem skal lede Forskerforbundet fra 2025?
Berit Bratholm leder arbeidet med å finne forbundets nye ledelse, og du kan hjelpe henne.

Forskerforbundets hovedstyre velges for tre år av gangen, og leder forbundet mellom representantskapsmøtene. Nå jobber valgkomiteen med å lete fram de beste kandidatene for styreperioden 2025-2027. En av oppgavene er å finne Forskerforbundets neste leder.

– Guro Lind har lagt ned en betydelig innsats som leder de siste seks årene, men etter to perioder kan hun ikke ta gjenvalg. Så nå leter vi etter hennes etterfølger, og et godt lag å bygge rundt den nye lederen, sier Bratholm, som til daglig er dosent ved Universitetet i Sørøst-Norge.

Hun forteller at valgkomiteen har laget en intervjuguide som den bruker i arbeidet. Og hva ser så valgkomiteen etter?

– Vi ser etter kandidater med relevant erfaring og høy motivasjon til å utvikle Forskerforbundet i årene fremover. Det er klart at det å være leder for en stor fagforening er en krevende jobb, sier Bratholm.

Hun er opptatt av at en leder skal fungere både internt i organisasjonen, og som forbundets ansikt utad.

– En leder skal ta vare på hele bredden i forbundet vårt, og styrke hele laget. Ikke minst skal en leder se de tillitsvalgte og verdsette deres innsats, og bidra til et godt samspill mellom det nasjonale og det lokale leddet. Samtidig må en leder få innpass og respekt i nasjonale miljøer, og skaffe seg en posisjon i tariffarbeidet og i kunnskapspolitikken. Så det er litt av en jobb, sier hun.

Hovedstyret i Forskerforbundet består av leder, nestleder, fem styremedlemmer og tre varamedlemmer. Til sammen skal hovedstyret representere et mangfold i forbundet.

– Det handler delvis om at ulike sektorer og yrkesgrupper skal være representert, men det handler også om personlig mangfold og ulike egenskaper. I dagens hovedstyre finner vi medlemmer med forskjellig bakgrunn. Det mener jeg er en styrke. Jobben vår er å sette sammen et lag av gode, kvalifiserte kandidater som utfyller hverandre, forteller Bratholm.

Valgkomiteen består foruten Bratholm av Bjørn-Håkon Eketuft Rygh (Riksantikvaren), Kari Alver (Folkehelseinstituttet), Katrine Langvad Stensløkken (Universitetet i Oslo) og Baard Herman Borge (UiT – Norges arktiske universitet). Den har jobbet siden januar 2022, og har allerede gjennomført en rekke intervjuer. Og flere skal det bli.

– Vi har mottatt forslag på mange kandidater, men vi ønsker enda flere for å sikre et best mulig styre. Innspill kan sendes oss på valg@forskerforbundet.no, og gjerne så raskt som mulig. Siste frist for valgkomiteens innstilling er 1. oktober, men vi håper å få på plass en tentativ innstilling før sommeren, avslutter valgkomiteens leder.

Det nye hovedstyret – og Forskerforbundets nye leder – velges på representantskapsmøtet i november 2024.

Berit Bratholm
Foto: Erik Norrud

Tap, tap, tap

Tap, tap, tap – over hele linja.

Det kunne vært oppsummeringen av rapporten fra Institutt for samfunnsforskning om de vitenskapelig ansattes lønnsutvikling siden 2015, som ble lagt fram i midten av desember.

For rapporten «Lønns- og karriereutvikling blant høyt utdannede i Norge, 2015–2022» levner ingen tvil: De vitenskapelig ansatte i staten har hatt dårligere lønnsutvikling enn sammenlignbare grupper både *i staten* og *utenfor staten*. Forskerne og underviserne taper nemlig lønnsmessig på alle fronter.

I perioden 2015–2022 var det reallønnsnedgang for alle grupper med høyere utdanning, men vitenskapelig ansatte i staten ligger *nederst* i lønnsfordelingen blant høyt utdannede i *hele perioden*.

Vitenskapelig ansatte i privat sektor har høyere lønn enn sine statsansatte kolleger innenfor *alle fagområder*.

Og de vitenskapelig ansatte i staten har gjennomgående et lavere lønnsnivå enn de andre gruppene høyt utdannede *i alle landsdelene*, og denne tendensen kommer sterkest til uttrykk i Oslo og Viken.

Dette er det alvorlige bakteppet for årets tariffoppgjør i staten.

Alvorlig fordi det er helt uakseptabelt at statsansatte med de aller lengste utdanningene ikke får betalt for den unike kompetansen de har. Og alvorlig fordi vi vet at attraktiviteten til forskeryrket er synkende. Bare en av tre unge forskere og bare en av fem postdoktorer vil anbefale andre unge en forskerkarriere. Årsak: kombinasjonen av usikre ansettelsesforhold, lange arbeidsdager (i gjennomsnitt 46 timer i uken) og lite konkurransedyktig lønn. Dette lite fristende kinderegget er det som møter våre forskertalenter ved inngangen til deres yrkeskarriere. Stort arbeidspress i midlertidig stilling, til en lønn som i mange tilfeller ligger betydelig under jobber de kan søke på utenfor academia. Heldigvis er en forskerkarriere også en utrolig spennende og givende yrkesvei, og mange følger kallet. Men at unge mennesker i etableringsfasen vil ha en trygg jobb, familievennlige arbeidsdager og en lønn som tar unna huslån og studielån, kan ikke overraske noen.

Tungs ansvar

Like før ISFs lønnsrapport ble lagt fram, ble Karianne Tung utnevnt til ny digitaliserings- og forvaltningsminister. Ett av hennes ansvarsområder er den statlige arbeidsgiverpolitikken. Det er med andre ord Karianne Tung som er min motpart når jeg møter til forhandlinger i statlig sektor som leder av Unio stat denne våren. Det er Tungs ansvar å sørge for at statlige virksomheter får tak i den kompetansen de trenger. Slik er det ikke i dag. Det ferske arbeidsgiverbarometeret i staten viser at 94 prosent av lederne i staten mener det er meget eller ganske vanskelig å rekruttere den spisskompetansen virksomheten er avhengig av. Det kan være etterforskere i politiet, ingeniører i vegvesenet eller rådgivere til offentlig forvaltning.

Også i universitets- og høgskolesektoren er eksemplene mange. Det gjelder ikke minst i profesjonsutdanningene, som sliter med å rekruttere undervisere til lærerutdanningen og sykepleierutdanningen på grunn av lønnsnivået. Nylig kunne vi lese i Forskerforum at Det odontologiske fakultet ved Universi-

AV GURO ELISABETH LIND,
leder i Forskerforbundet

«Det er helt uakseptabelt at statsansatte med de aller lengste utdanningene ikke får betalt for den unike kompetansen de har.»

tetet i Oslo (UiO) finner det nesten umulig å få på plass erstatere for professorer som går av med pensjon. Universitetet tilbyr vesentlig dårligere lønn enn spesialiststillinger i det offentlige. De vitenskapelig ansatte taper nemlig ikke bare mot tilsvarende yrker i privat sektor. De taper også mot andre offentlig ansatte og mot andre ansatte i staten. Og det er her Karianne Tung kommer inn. I årets hovedoppgjør i staten må hun sørge for at oppgjøret innrettes på en måte som kommer utdanningsgruppene til gode og gjør det enklere for hennes virksomheter å rekruttere kompetansen de trenger. Kanskje må hun også gå utover rammen i frontfaget for å få det til. Det handlingsrommet har hun. For frontfaget skal være en norm over tid, og over tid er det industrien som rykker ifra. Vitenskapelig ansatte i staten har forverret sin posisjon i perioden 2015–2022, sammenlignet med både industriarbeidere og industrifunksjonærer.

Nå er det vår tur.

Forskerforum der du er

- Forskerforum kan også leses på nettbrett og mobil
- Last ned appen gratis fra App Store eller Google Play
- Kan leses uten å være tilkoblet nett

